

Коллекция Дале

ВИШНИ
ВЕДР

ББК 84.3 · Калм.
К 886

К 4702240000 — 014
М 126 (03) — 85 — 35 — 85

© Калмыцкое книжное издательство, 1985 г

ОКТЯБРИН ЧИДЛ

ШУЛГ

Амулц кѳтлсн
 хѳэртѳ
 Айта сѳэхн, жирһлин
 Альк чигн хаалһин
 Алтн эклц хархинь:
 Арви доладгч жилин
 Алдр
 Октябрь
 үзгднѳ,
 Кѳлсэрн бѳэдг улсин
 Күсл күццднѳ күцж

Күмниг уралан дуудси
Күңкл Ленинэ дун
Күңкнж туужд сонсгдна!

Хэлэ,
 чини өмн,
Хальмг таңһчин хотл
Элст балһсна уульнцсар
Эндр,
 негт хаврин
Дуута, өргмжтэ кемин
Дольган мет,
 дараһарн
Делссн улан тугмудан
Деегшэн өргж бэрэд,
Уралан гүжрсн оли
Улсин чирэ үзжэнч?
Көлэн дегц ишксн
Көвүд, күүкд, залусни,
Көгши, баһ уга,
Күн болһна чирэд
Хамтхасан нееж секэд,
Хаврин дуланд ханси
Бамб цецгэ мет,
Байрин герл мандлна!
Өргн, күдр, күрдһр
Өрчинь дүүргж цээлһсн
Оли орден, медальта
Омгта баатрин оврта,
Арг Улан Хоцһрин
Авцта дээч
 һунта
Ачарн күзүһэн унулж
Амр таварн йовна,
Байрта эндрк орчли

Бички эцр ачдан
Белг кеж бэрүлсн
Бээдлтэ, инэж марзана!
Үнн!

Эн залу
Үрглжин аһуд
аштнь
Үүдх
өдгэһин төлэ,
Үклин ээмшгэс сүрдлго,
Дөчн жил хооран
Дээни аюлла
зөргэн,
Дүүвр залу нерэн,
Деед бэрж туурла,
Берлинд
фашизмни бахлур
Базлж өргн цокад,
Нүһрсинь таслж күүчэд,
Нартын нээлт күүцэлэ!

Назр деер
күүнд
Һанцхи
Һарлцсн Төрскэн
Жирһлэри хальчлж харсад
Жилмүдин иргч угтла,
Хээр бийдэн өглго,
Ханцаан шамлж гүжрж,
Араһан зууж,
шунж,
Арһ-чидлэн нөөлго,
Балһсд, селэдиг
урдк
Бээдлэснь кееһэр босхла,

Санслаган ирлцүлж
сонь
Сээхи жирһл делдлэ!

Тер
туужд нернь
Туурси баатрин өөр,
Эцкэн айтаһар дураси,
Эндр өдрин эзи,
Дөч давси наста
Дүүвр залу йовна.

Күцкл Ленинэ зарлси
Коммунизмин дүр
цагин

Холд
хурц нүдэрн
Харж
залу байрлна,
«Түүнүр күрхв!» — гиж,
Туужд андһар тэвж,
Мөцк
Октябриң булгас
Маш ик чидл
Махмуд
ухандаң шиңгэж,
Цагин уужмар
Эн
Цааран бахтж ишкв,
Күслэн лавта күцхинь
Күмн маһдллго
иткв!

Омгта баатрин тулг
Өндр улаң туг

Онтрһуд күргж делскәд
Олыг уралаи кәтлв,
Унтршго Октябрии нари
Үрглжин аһуд мандлв!

ДЭЭНЭ НУРВИ ӨДР

ПОЭМ

252-гч Харьковск-Братиславск
дивизин дээчнрт

1

Дөчн нурвдгч. Декабрь.
Днеприн барун эргэс
Цаараннь мана церг
Цусч, деермч хортыг
Цокад омгинь авч,
Цагнь түүнэ давсн,
Нээлж манур хэлэсн
Нартд үзүлж күүчв.
Зөргэн геесн фашистир
Зогсхан мартж зулв.
Селэд, балһсд оларн
Сулдж байр угтв.
Хойр зун тэвн хойрдгч,
Хорти сээнэр меддг,
Туурсн Сталинград бэрлдэнд
Туган өөдөн кеж,
Немшин мууд күрсн
Нертэ мана дивизь,
Уралан өвдгцэ бальчгар,
Украинэ һазрар зүткв.
Нүднэсн алдл уга
Немшин нурһнд йовв,
Өдр сө уга
Өмэрэн омглж гүжрв,
Арвн дуунад бидн
Алдрж эврәксәсн салвидн.
Мацна цергини кааһан
Манулан өмэрэн һарһж,
Салад бүүрлсн Букварк
Селэнд саглж зогславидн.
Харулын взводын командир
Хальмг тацһчас билә.

Баахи лейтенант Комаров
Бээшцтд төрж өслө.
Түүнэ взводур намаг,
Түргэр күрч салдсмудт,
Сүл шин зэцгс
Соцсхж тодрхаһар цээлһх,
Наадк-цаадкиннь йилһж
Нартд юн болжахинг,
Оньгиннь унһаж келэд,
Омг тедид немх,
Даалһвр өгэд комиссар
Даруун йовтха гилэ.

Букварк күүртг, урд,
Балын ферм бээж.
Байрлж Комаров намаг
Нарлцен төрлэн метэр
Наран өгч теврв.
Алти герлтэ балыг
Аан амцань дүүргж:
«Амс», — гиж бэрүлв.
Төрсн назрасн холд
Талдан үзгт йовад,
Гентки, күлэмж угаһар,
Гертэсчи ирсн күүнлэ
Харһхла — кен чинги
Халурхж йосидан байрлна,
Негт садншиц тедн
Ни өөрхи болна.
Бичкнэсн хамдан өссн
Баахи залус, эврэнь
Боодгин тускар тодлвр
Босхж, өцгрениг санж,
Альд, ямр заһс
Альк цагла бэрсэн,
Кезэ, хама альмна,

Кедмнэ мод суулһсан,
Кино, стадиона тускар
Келж, муурхан мартж,
Үшндэн төрскэн өмнэн
Үзсн болж ханна.
Таньдг улсин нерд
Толһан экнэс һарч,
Тедилэ учрсн соньн
Туужс эди сергэнэ...
Товчлад келхд — цаг
Теднд ахр болна.
Балас мадид эмтэхи
Бээшцтин туск үг
Чилшгог бидн медж
Чик шиндвр һарһвидн:
Салдсмудла харһж би
Соньн хамгиг күргж
Келснэ хөөн дэknэс
Күүрэн утдулх болвидн.
«Эргнд, өөрхид хортн
Энд уга,» — гиж,
Картан делгж нанд
Комаров хурһарн заав.
Эндр, эн часла,
Кен, хама зогссинь,
Эрг, сала зааж,
Картд үзүлж цээлһв.
Хулси деевртэ, цердлси,
Хуучн шавр гермүдтэ
Букварк селэнэ дунд
Бэргдси герт, ода,
Комаровта хоюрн би
Күүндвр салдсмудла кевүв.
Алван бүклднь сулдхжах
Алдр цергиннь тускар,
Холд белдвр кежэх

Хойрдгч фронтын тускар,
Салдсмудыннь хувцнд, Черчилль
Сүл товч хадтлан
Ормаснь көндөшгож гиж,
Одахн газетд умшсан,
Медсэри нуулго келхлэм —
Мини ухагла салдсмуд
Зөв болж, ямрчи
Зовли, түрүһэс ээлго,
Төрскиһэни төлө жирһлэн
Тэхд белнэн лавлв,
Чирэһини теднэ харж
Чикэр келжэхинь иткүв.

Украинэ күүкдин тускар
Уужмд зэцг тарла.
Эн орид сээхлэс
Элвгин тускар холас,
Шевченко, Пушкин, Гоголь
Шүлг, түүкд дуулла.
Мана герин эзи
Мишчхр дулан хачрта,
Сергли, гүжрмг Насть,
Сээхнэри залусиг эмэлһнэ.
Бас, мана салдсмуд,
Бээснэси дагнав гинһэд,
Настян нүдид, көөркс,
Нам үшндэн һарута.
Комаров ман хойрин
Күүндврт, медмжэн угаһар,
Сөөнь өрэлд цаг
Сээхн кевэр күрв.
Төрт орлиц уга
Тедүкнд суусн Насть,
Мусхлэж иннәһэд, адһлго,
Маанрт ор ясв.

Харцну сөөнөр төгэлнд,
Хол өөрхнд нуувч
Харулд зогсон салдемуд
Хэлэхэр Комаров нархла,
Насть урдкарн мусхлэж,
Нанур иткээр хэлэж:
«Комаров гергтэй?» — гиж,
Күүндвр эклхэр сурж,
Дарунь сурврасн эмэж
Дорагшан назр шанав.
Кирицхинь, ода эн
Комаровин тускар сурхларн
На-ца угаһар
Наадад келжэхми уга,
Бас нег дотрнь
Бийднь ачта төр
Босжахнь, үг угаһар,
Би тааһад медүв.
Иим йовдл оньдин
Иткл дуудж төрнө,
Цеврэрн эврэн бийнь
Цаһан сана дуудна.
Настин седкл тевчэд
Нээлт урһахар биш,
Би, үнидэн Комаров,
Бүл төрэд угаг
Батлж лавлад келхлэм
Байрлж Насть улав.
Харулын улсан бүрткж
Хэрү үүрм ирэд,
Насть ман хойрин
Нуувч аңхрсн болв.
Күүки талагшан ууртаһар
Кулыж хэлэхэд: «Одак
Германяс ирсн бичгүдэн
Нарһад үзүл. Иньгм

Газетд бичнэ,» — гиж,
Гейүр мацнаднь бууси
Герин эзнд келв.
Би, тиигхд, арһари,
Бичкихи кевүзлтэ,
Болв салдсмудт энкр —
«Боевая» гидг газетд,
Бэрлдэнд зөргэри туурси
Баатрмудын тускар бичжэлэв.
Зэрмдэн, арһ олдхла,
Зургилнь хамднь цокж
Барлад оркеси цагла —
Байрлж баатрмуд ханж
Бүклднь тер газетиг
Бичгтэ конвертд дүрж:
«Би бийэн буульжахшив,
Бар иткти», — гиж,
Төрсинэ оли захур
Төрл-садндан, күүкдтэн
Тер газет илгэж,
Түрү, күнд цагла
Теднэни седкл хацһадми.

Тегэд чиги ода
Тер Комаровини келси
Бичгүдинь умшхар соньмсж
Би Настюр хэлэвүв.
Үг келлго, күүки,
Үкс ормаси ишкж,
Үкүг талагшан өөрдж
Оошк өцгтэ тасмар
Оралһата цаасд һарһв,
Ормдан санад зогсжалһад
Оли, ке зургта,
Открыткс нанд бэрүлв,
«Остланд» — гиж,

Немшэр барлгдсн хайгнь
Нүд үзгүдэри хатхв.
Нидн намрин сүүлэр,
Нег харалта сөөһэр,
Немшнр селэнэ гермүд
Негжэд, бэргдсн хамгинь,
Баахн күүкд, көвүдиг,
Бээгүлэд, чишкүлэд, уулюлад,
Һөөд һарч харалгдсн
Германь талагшан йовулж.
Муульта тер сө
Мана Настян дү,
Арви тавн нас
Эрэ күрсн Катерин,
Бас үүрмүдлөһөн хамдан
Бэргэдэд мухла болж,
Тегэд арһ олж
Тендэс эврәннь эгчдэн
Тежгэр бичсн бичгүдэн
Тер, көөрк, йовулж.
Бички наснаси ави,
Байр, хөв зарлсн
Советин ори-путгтан
Соньн, сээхн жирһл
Эдлж өссн Катерин
Энд, фашизмин орид,
Мууһас үлү му
Мухлан зовлңд тусла.
Эмдрлэс салх дурнаси
Эрэ гиж алдрла,
«Ирсень — давдг» — гиж,
Икчүднь энүг саатулла.
Бичгүдиннь үг болһнд
Бички күүкнэ нүднэс
Нульмсн дусж унад
Норһсн ормнь үзгднэ.

Шар өрлэ босад
 Шам унтртл суулго,
 Будана татлһта шинги
 «Бурда» хотынь зальги,
 Көдлн бээж мел
 Катерин герэн санна.
 Ард үлдсн эврэннь
 Ахир-дүүнртэн, цугтаднь,
 Энрлһтэ, түрүтэ эн
 Эврэннь бээдлин туск
 Зэцг күргх арһ,
 Заячдан һундж, хээнэ.
 Бичг ёолһна халх
 Бүрткж шинжлдг улсин
 Оньг меклх тежг
 Олхар, көөрк, зүткнэ.
 Букварк селэнүр энүнэ
 Бичг күрснь, ода,
 Бичкн күүкнэ ухан
 Бүрткэчиринэс үлүһинь лавлна.
 Аль, кен медхв,
 Айстан биш, зөрц,
 Эн бичгүдин тежг
 Эс үзсн болж
 Тинзэн дарснь бас
 Тенд олдсн болвзго?
 Түрүн бичгинь би
 Төрүц үг сольлго
 Бээсн кевтнь гилтэ
 Барт орулхар шиндүв.
 Тодлти, умшач, санти,
 Тер бичг өмити:
 «Менд, энкр эгч,
 Маднас ирсн дарумдн,
 Модн хувцал өрлөмдн
 Өмсж, күргнд мөрдө.

Үлдсн наадкст бас
Өдр болһн гилтэ
Олар зэңг орулна.
Кирцхинь, удлго цуһар
Күүкд мордх бээдлтэ...»
Бүтүһэр келснэһнь утх
Бүклдэи илэр үзгднэ.
«Тежг» гиж нууснь
Тээлхд түрү биш:
«Модн хувцн» — хээрцгиг
Медхд зовлц уга.
«Удлго» гисн үгэснь
Үклин зэңг соңсгдна.
Бас нег открыткин
Бардм кеж үзүлсн,
Оошк, улан, ноһан,
Олн зүсн ширэр
Кеерүлж үүдэсн зургд,
Көркхн бичкхн күүкн
Өкэж бурзар цецгүд
Өкэр кевэр услжана,
Өөрнь эк-эцкнь,
Хоорндан күр кеж,
Хээртэ йиртмж харжана.
Зуг ода эи
Зургиннь арднь болхла —
Зүрк ишкрүлсн ээмшгтэ
Зөвүрин дууһар чишкж:
«Харстн!» — гиж зарлж,
Харал Германьд тэвж,
Күмин ичр дуудж,
Көөһэр ингж бичгдж:
«Мана ээж Бомбиһа
Мартхш төрүц күүкдэл,
Аав Харһнллһн болхла,
Амрх завср өгхш.

Насть, минн хөв
Насндан бичэ үз!»
Эн тежгнь бас
Эндү угаһар тээлгднэ.
«Бомбиха» «ээжиннь» нернд
Бомбин хайрлһн күржцнэ,
Көгшэ «Харһнллһна» нернэснь
Келкэтэ яси ирзэнэ...
Болһаж би эн
Бичгүд умшж бээтл
Комаров, Насть — хоорндан
Күр булд кежэнэ.
Номһн, төвкнүн бээдлтэ
Настян дун зэрмдэн
Чацһрад одснь минн
Чикнд күрэд соцсгдна.
Халучрхад ирхлэнь, үүрм,
Хөрэд дууһинь номһрулна.
«Эврэннь нүдэр, би,
Эндр Федварь балһснд
Кесг салдс хувцта
Күүкд йовсннь үзлэв.
Теднэс би юуһарн,
Тегэд, дутув», — гиж
Насть Комаров тал
Нүдэн зөрүлж келв.
«Медич, иньг, тедичн
Медсанбатд церглжэх
Эмчир, санитаркс», — болж,
Эвлж лейтенант келв.
«Автомат, бууһар би,
Алькчн салдсас дутлго
Мергн кевэр хаһад
Медсанбатын күүкдэс таднд,
Үлүһэр керглгдхв», — гиж,
Үүмж Насть өрцв.

Нанур Комаров хэлэж:
—Насть манла хамдан
Дахад минн взводт
Дээллдхэр седжэнэ, —гнж,
Күүртэн орлцулхар нанд
Келэд, хэрү күлэв.
Һурви хонг лейтенант
Гертнь энд зогсв.
Хойр ээмшгтэ жилинн
Хоорнд, эн селэнд
Хорти ю кежэснэ,
Хоома улсин перд,
Зэрмнь яһж чирэһэн
Зутаһар сольсна тускар,
Бийнь партизанд һарсн
Баахи комсомолк Насть
Комаровд, эн өдрмүдт,
Келж тодрхаһар цээлһж.
Ора унтж бидн
Өрлэ эрт сервидн.
Һулң-һулң гисн
Һолта шам шатасн
Насть өрүни хот
Нержэхнь манд харгдна.
Серсимдн медж күүкн:
«Сөөни дуусн цасн
Унж,» —гнж зэцгн
Улаж уңһджах һал
Үлэж бадрулад шатав.
Тингжэтл, генткн, һазаһас,
Таш-пиш гнж,
Үүд түргэр секэд
Уурар гер дүүргж
Үкс салдс алхв:
— Эргнд хортна танкс
Эргин ташу дүүргж,

Өтрлти! — гнж хээкрж,
Ормдан хадгдж зогсв.
Бэржэсн хээсэн Насть
Бешин өөр алдв.
«Эргнд хортн угань»
Эндр биш — өцклдүр.
Дэн, з:рм шинжэр,
Даңгин эс күлэсн
Онъдин, болв, учрсн
Оли йовдлын хураңгу.
Өрүһәр төвкнүн бээдл —
Өдрэр бийән сольчкна.
Агчмд бидн хувцлад
Адһж һазаран гүүввидн.
Хотхрт бээх селәнэс
Хол бишт күржңисн
То уга танкс
Ташуһар тарснь үзгдв.
Шулун гидгэр зэңгтә
Штабур эндәс йовулсн
Мана салдс шавта
Мөлкж хэрү ирв:
— Төгәлиңд хаалһ немшин
Танкс эзлчкнж, — гив.
«Эзлчкнж» — гисн үг
Эрәсәр экнд эргдв.
Дәәнд «бүслгдв» гиснәс
Догшн үг уга.
Ухан толһад хүвсхж,
Уутьрж күгдләд хурлзна.
Таңсг үүрмүдм, хальмг
Таңһчм санандм орна.
Жилмүд цугар ннилж
Жирһлм мисхлд төөнрнә.
Букваркур немшин танкс
Багарн дегц хав.

Хулси деевртэ гермүд
Харлси утаһар бүтв.
Дэрвксн һалын заль
Дееврмүд ховдгар долав.
Яһла халг дуудж,
Яхлж хээкрэд шуугж
Селәнэ гергд, эмгд,
Салькид түгсн түүмр
Унтрадг арһ уга,
Уульлдад зовснь соңсгдна.
Харм болвчн, яахв?
Харулын взводари мадн
Гүүж һолур бууввидн.
Гейүрсн Насть бас
Герән хайж дахв.

2

Украинэр татгдсн Хар
Ө-шуһу моднла
«Федварь» нертэ ө
Ханьцж орад ниилнэ.
Тер өөд Украинэ
Туурсн партизанмуд бээнэ.
Харһу олзлж героймуд
Хортыг күүчэд тарана.
Салаһар мөлкж, урд
Салдсмуд бһйдән малтсн
Окопс эзлж бидн
Оларн күлэж кевтнэвидн.
Асхн күртл энд
Арһинь олж торхвидн.
Хортн өөрдэд бэрлдхлэ,
Халдж негинь олхвидн.
Тинм андһар тэвж
Тагчг тоолвр кенэвидн.
Ирмг һатцас чикнд

Ик бэрлдэнэ ниргэн,
Танксийн сүртэ күржчиллэн,
Товмудын дегц халһн,
Соңсгдж омг немнэ.
Салдсмуд селмэн иткж:
«Манахс динлж, лавта,
Мадид дөнхх,» — гинэ.
Дээллдж уралаи мана
Дивизь үлж харв.
Өөрхи ээл частьмудас
Өмэрэн алдрж салад,
Өичрэд һанцхарден болв.
Немшир түүг ацхрж,
Нааран талдан үзгэс
Даву чидл цуһлулж,
Дэврлһ гент кеж
мана дивизиг танксарн
«Мишгт» орулхар шиндж.
Кировоград балһсна өөр
Көөгдсн цусч чошш
Немшир тингхд эргж
Неквртэ бэрлдэ келэ.
Украинэ хойрдгч фронтыг
Угзрж хэрү көөхэр
Товс, цергүд, цуһлулж,
Танксарн дэврж дээлдлэ.
Дулахн үвл, зуг
Декабрла өдрин дуусн
Һаза бээсн цагла —
Һар, көл даарад,
Безгтэ мет, цогц
Бсерэд халвлэж чичрнэ.
Көлэс ави эклж,
Кинти деегшэн өөдлж
Һолд күрэд эврэннь
Һалзу чидлэн үзүлнэ.

Дэн уга төвкнүн
Дөлөн сээхи өдрлэ
Көвкр цаһан цасн
Күүнэ седкл таална,
Долда кеж баһчуд
Дөгэд хооридан шигвдж
Нэр-наад кеһэд,
Насни сээх олзлна.
Болв дээнэ цагт
Байр биш — түрү
Киитэри догшар хээрж
Күүнд зовли үүдэнэ.
Старшина эн кемлэ
Сээнэр холд бултулси
Үалта киити унд
Үарһад, күн болһнд,
Зээлжэһэд, наркомин тэвси
Зун граммиг, немртэһэр,
Кружкд бульглулад кехлэ —
Көвүдт чидл немгдэд,
Эмтэхи герл дотрас
Эрүн бүлэн нилчэри,
Цус заляри дулалж
Цогц айтаһар халулна.
Уудго салдсмудын бийнь
Унди зокдгиг меднэ.
Хо бүрүл тасртл
Харж ормдан сууж,
Цаараннь ю кехэн
Цуһар селвгцж күүндвидн.
Олари биди партизанск
Отряд бүрдэхэр тоолвидн.
Комаровар командир шиндж
Кех-күцэхэн санвидн.
Цергэ йос цаараннь
Цугар чаңһлхми гиж.

Залус негн кевтэ
Зөв болж батлв.
Жирһлд шин кем
Жилмүд секжэхиг, би,
Дотран ода санв.
Дарук өдрт юн
Үзгднэ гиж тоолад,
Ухалж тээлхэр седв.
Түрү болхнь нанд
Тагчгт лавта медгдв.
Харцһу болси хөөн
Хүүв кеж шиидси
Эврәннь зура күцэхд,
Эргидк һазриг бичкнәси
Элдү сәәнәр меддг
Насть маанрт кергтә
Нөкд болж һарв.
Һалзу фашист Букваркиг,
Гитлерин заавр күцәж,
Эәмшгтә кевәр дорацулж
Эмт зоважасн цагла,
Төрскнәннь төлө, үүрмүдтәһән,
Төрүц юмнас сүрдлго,
Кесг бәрлдәнд, халданд,
Кенәс чигн дутлго,
Орлцж, нерән һуталго,
Орденәр эн ачлгдла.
Зүг баахи комсомолкин
Зөрг, ачллһна тускар
Цөөкн хонгин зуур,
Цергчир соңсси уга.
Бийнь бийиннь тускар
Бас келси уга.
Комсомолд һольшгин тускар
Кесг төр һарла,
Большевик күн— бийән

Буульдмн биш гилэ...
Харцну болсн хөөн
Хүүв кеж шиндсн
Эврәннь зураһан күцэхэр
Эндэс бидн көндрвидн,
Көтлэч кеж өмнөн
Күүкөн, нээлж, тэввидн.
Негт салдсн алхж
Насть шулуһар йовна,
Төөрхэсн ээлго шуудтан
Татгдсн жимэр гүжрнэ.
Тедүкнд харлж күрисн
Ө-шуһу моднур
Өөрдж бидн байсвидн.
Өрчд зүркн күгдлж
Өвклзэд алдрн алдна.
«Амрцхай, үүрмүд, ардтн
Арви дууна», —гнж,
Өкөлэд, хамтхас баглад,
Өвдглэд Насть суув.
Мацнаһасн көлсән арчж,
Муурхан мартсн салдсмуд,
Бийдән орм эвлж
Бас амрхар суулдв.
Хөрн долан салдс,
Хойр офицер, Насть.
Хойр ПТР бу,
Хойр Дегтяревин пулемет,
Наадкснь бу, автомат,
Нег өдрэ хот —
Тоог дигтнь тэвж
Тоолж бидн ухалвидн.
«Моднд, дууна һазрт,
Манулчин гер бээнэ,
Мана күн», —гнж,
Бодлж Насть келв.

Байрлж мана отряд
Бедрж йовхд белдв.
Комаров Настюр хэлэж:
«Көтл!» — гиж закв.
Ду харлго Насть
Духуцсн ормасн өндэв.
Өдрэр жөөлн цасн
Оратхла, хатурсн болв,
Ишкц болһна э
Ик холд тарж
Дууһарн ө-шуһу
Дүүргсн болж медгдв.
Цувад бидн өмэрэн
Цас шухтнуулж, болһаж,
Цаарань модна гүүнүр
Цүврэд Настян дахвидн.
Чикэн күн болһн
Чиңиж утдулсн болв.
Хэлэцэн бас арһарн
Харцһуд хурцлхар кишв.
Немшир моднур сөөһөр
Насинь таслвчн өөрдхш.
Онц модн болһнь
Орсин партизан болна.
Деерэс заквр авад,
Дегд шахгдсн кемлэрн,
Өдрин герллэ зөрж
Өөһүр эдн олар
Церг цуһлуулж, хая,
«Цеврлхэр» омглж орна.
Һазр дорас өмһнь
Һарч генткн босад,
Сүмсһнь авдг партизан
Сээнэр дасхсн эн
Немшин авц'бэрцд
Нээлж болшгог меднэвидн.

Саг-серггэн гееж
Санамртсн, дээнэ цагла, —
Селмэн гееснлэ эдл.
Харцһуд, модн дотр,
Холд шууган соцсгдв.
Шатсн һалмуд негт
Шамшн эрэ герлтв.
— Кенэ болхв? — гнж
Комаров магнас сурв.
Командирин сурврт хэрү
Күн өгчэхмн уга.
— Ордан бээжэти. Би
Одад хэлэхэд ирсв...
— Агчмд, — гнж Насть
Алж уралан ишкхлэнь,
— Арһулд! — гнж лейтенант
Ардаснь чацһрсн дууһар, —
Күн болһн сансан
Күцэхлэ — бидн холд
Күршговидн, — гнж келв.
Сагин йос тевчж,
Шудрмг, зөргэри йилһрсн,
Салдс разведкд йовж
Шулуһар иртхэ гив.
Бу-селмэн белдж
Болһаж түүг күлэвидн.
Хээкрж салдсмдн даруни
Хэрү омгта ирв.
«Манахс, манахс!» — гнж,
Маасхлэж, тер зэцгль.
Һучн хойрдгч полк
Глибко командиртэлән
Немшин «мишг» шуучад,
Нааран ирэд зогсж.
Комаров ман хойр
Командирүр шуудтан орвидн.

Нару угаһар ирсэн
Нооднь һарһж келвидн.
Махта төгрг чирэтэ,
Маңһр ик толһата,
Салдс, офицер уга
Сээнэр бийинь меддг,
Цуһаралань хамдан оньдин
Цус-махан хармилго
Дегц зовли-байринь
Дааж йовси Глибко,
Тимирязевин академ төгсөн
Төрскән харсхар мордла.
Тэрэ-темс урһаж
Тежэл эмтнд белглх,
Гүн номтирас, медрл
Гүжрж толһадан шингэж,
Арднь орад авси
Агрономин алти һашгта,
Өдр тоолж күлэси
Өнр колхозурн биш,
Глибко, эс күлэси,
Гүрмтэ дээнд орв.
Запасин командир взводас,
Зөрг, билгән үзүлж,
Кесг дээнд йилһрж,
Командир полкд болла.
Билгәри эмтид һазрас
Белг урһадг агрономд,
Дээни халхар түүнэс
Даву билг бээсин,
Кезэ, өөрхи улсаснь,
Кси санж йовси?
Болв, Глибко командирин
Билгтэг дән батлв.
Цаһан седклтэ, номһиннь
Цуг полк меднэ.

Зуг тер сээхн
Зацнь, буру харһснд,
Талданар сольгдж, геминь
Тэвж, толһаһинь илхш.
Засгиг, геминнь кемжәһәр,
Зөвлж, шиндвр харһна.
Харулын командир Комаровиг
Хэлэцэри Глибко шарв.
Тагчг уурлж зогсжаһад:
«Трибунал!» — гиж шүрүлкв.
Цуг әмтн шилтж
Цэәсн лейтенантур хэлэв.
Дэәнә цаг селгәтә.
Дарунь гилтә сольгдна.
Өцклдүр эврәннь зөргәри
Олд үлгүр болсн,
Бадрж герлтсн залярн
«Баатр!» — гиж зарлсн
Хойр «Улан Тугиг»,
Хөртә халг настадан,
Чееждән зүүсн лейтенант —
Чирәннь үмсн болж
Таңхрж, ду харлго,
Тагчг ода зогсв.
Гемән лейтенант медсинь
Глибко сәәнәр үзж,
Һарарн үүдн талагшан
Һартха гиж зацһв.
Тингвү, аль ухалжаһад,
Талдан санан орад,
То уга немшин
Танкс хәрү дэврснд,
Баахи лейтенант Комаров
Бас гемтә болвчи
(Эс цаглань зәңглсндән)
Энүг негт йосндан,

Ээж приказ күцэлго
Эмтид му кесилэ
Эдлэр зассн эндүг
Агчмд Глибко тоолву, —
Зуг түрүн заасн
Засган командир сольв.
Полкин комиссар майор
Пименовас би ода
Өдрэ бэрлдэнэ тускар,
Өмкин зура сурв.
«Час ирвэс улм
Чидлмди мана немгднэ,
Талдан дивизэс рот
Тана өмн ирв.
Ээмшг уга,» — гиж
Архулхнар хэрү өгв.
Глибко маднур өөрдхлэнь
Ноорад би зогсув.
Тер намаг үүртэн
Тоолж «чи» гивчн,
Цоларн ах төлөднь
Цергэ йосна неквр
Тевчж, түүг күцэж
Тингж зогсх зөвтэв.
«Су, — гиж зааһад, —
Селвгэн өгтн — дивизьлэ
Залһлдан одачн уга.
Зуг маңһдурин бийд,
Немш маднинг энд
Нурһнаннь ард бэршгоһар
Дэврлһ кехнь лавта.
Дивизьд медүлхмн», — гиж
Диглж сансан келв.
Цуг полкин офицермүд
Цуглулж Глибко хурав.

Цагин бээдл, өмнк
Цутхлц ик керг
Цээлнж ахрар келэд:
«Эврэксүри алдрж хархми.
Эрпүлэд, харслтын нүк
Эн сө малтхми.
Цоклдан, бэрлдэнд салдсмуд
Цөөрэд, чидлмдн баһрв.
Тер учрас, аңхртн,
Төгэлц харслтын даранд,
Нанас бишцкнь цуһар
Наадк офицермүд, цаг зуур,
Салдс болад дээллдхми,» — гиж
Соңсхж Глибко зарлв.
Күртсн ор һанцхн
Күрзэр бидн һурвули:
Комаров, Насть, би,
Һазр гүжрж малтад,
Һаран устадг болвчи,
Гүн окоп кевидн.
Ө-модна һазр
Өтг мет жөөли,
Көләри эрә дархла —
Күрз булхад орна.
Сөөннь өрәл алднд
Салдсмуд цуһар гилтә
Бүгдх нүкән малтж
Бел кеһэд күцәв.
«Зөргтә туурсн дээчд
Зүркии белг», — гиж
Торһн утцар чимглсн,
Түңгүцгән хавтхасн һарһж.
Тәмкән цааснд ораж,
Цәкүр кет хойрарн
Цәкәд һал өгәд,
Цаг зуурт, селлцәд,

Цогцан тинилхэд амрав.
Зун наста, бүдүн,
Зузан арзһр көрстө
Хар модна дор
Харцһуһин э чициж,
Насть, би үүртәһән,
Нөр уга кевтәвидн.
Маһдурин бөөдл-санаһарн
Медж үзхәр седнәвидн.
Зуг, меднә гисн
Зөвәр күнд керг.
Өцклдүр бишл, нам
Өрүнәк мана тоолвр:
«Отряд», «партизан» гижәсн
Оцдан хаалһар һарв.
Санжаснас эсго деер
Сәэхн чилгчтә болв.
Эврә улсла хамдан
Эрлгчн әәмшгтә биш.
Сөөһин тиньгр теңгр
Соньмсж би һәәхнәв.
Түмн одд заагас
Таньдган түүж хәәнәв,
Долан бурхдын мандлсн
Дүр харж байрлад,
Дотран холд наласн
Дурта хальмган үзнәв.
Тиигжәһэд, генткн, санан
Талдан хаалһд орж,
Теңгрин оддар көтлүлж,
Таралцгас жилвтә иргчүр
Ухәһим мини нискж
Уралан цагар көтлнә,
Эрг-дург гиж
Эврән нүдн аһьгдна.

«Алвчн, немшин харт
Эмдэр бэргдхшив!» — гиж,
Насть андхарлси дууһар
Нег мөслж келсь,
Тагчгт, мини чикнд,
Тодрха сээнэр соңсгдв.
Тер үгмүднь мини
Тодлврас өцклдүр асхн
Умшси дүүһиннь бичгүд
Уудлж юним босхв.
Ухан, бичгүдин мөрэр
Германь талагшан нисж,
Гейүртә, наслңта бичкхи
Мухла, Настян дүүһин,
Муульта бээдл үзүлв.
Түүмр шатси мет
Теңгр герлтж улав.
Арвнас давси сар
Арһулһнар суужахнь харгдв.
Бората өдр маңһдур
Болх бээдл һарв.
Немшин аңгас догшныг
Насть санж келсиг
Ухан мана негнә
Учр гиж тоолв.
Өвдкүр чеежд мөңкрүлси
Өңгрсн зунин августд
Немширин үүдәси догшныг,
Нүдәри үзсэн санв.
Карловкд, Полтавин өөр,
Кел бэргдси манахсиг,
Урд, дээнә өмн,
Урлдана мөрд орулдг
Хойр ик конюшньд
Хааһад немшир оньслж,
Терз, үүдинь һазаһас

Таг кеһэд хадж,
Зулхлари бензи цацад,
Заль өгэд шатаһад,
Долаи зун күүг
Догшар тиигж алж.
Һацта өдрэр гүрмтэ
Һазрур биди өөрдлэвидн.
Холас му үнрэс
Хамр-аман хальчлж
Полкии салдсмуд цуһар
Противогазан зүүлэ.
Өөрдэд ирхлэ, шатси,
Өти метэр хутхлдси
Хойр ова цогцс
Харлж өмимди үзгдв.
Шатси түүмрини һалас
Шуурад арсиь арзаси
Хатмл ээрстэ һарас
Хорһи шарлж һоожал,
Десерэс дорагшан гүүһэд,
Дусалар һазрт дусж.
Негт тос асхенсиц
Нигтрж һазр харлж.
Мицини дөрви зун нүдн
Мелмэдгәи уурад хагсж,
Халун утани бүтүд
Хайрад оцкаһад харлж.
Өрчд һалв босхж
Өшэ теди неклэ,
Эмд дөөллджэх маднас
Андһар тэвхиг сурла.
Долаи зун маһа аһир,
Долаи зун маһа дүүнр,
Долаи зун маһа үүрмүд,
Долаи зун Төрскии үрд!
Эн йовдлыг энд

Эврэннь нүдэр үзсн
Күн болһна зүрки
Күчр зовлнд авгдла,
Долан зун алгдсна
Дун чикнд доңдж,
Ээмшгтэ хортыг хорах
Андһар салдсмуд тэвлэ!
Долан зун шатсна
Дүр дэкиэс үзгднэ.
Кенниь болвчи теднэс
Көгшн эк-эцкнь,
Келсн дурта күүкнь,
Гергнь, һарлцсн үрднь,
Генэртэһэр зүүдндэн үзж
Герүрн ирхинь күлэжэх!
Зерлг аңгас догшар
Зоваж тедниг алсн
Күн биш деермчир,
Кен медхв, тингжэһэд,
Эндр мана өмн
Энд йовдг биз,
Ода чигн эмд
Орчлң бийэри һутаж,
Теднэ һарт мана
Түншсн балһсд, селэдт,
Ширг тархаж, түүмр
Шатаж йовхиг санхинь —
Үрглж үнни төлэ
Үкл юмн биш!...

Комаров ман хойриг
Командир штабур дуудулж.
«Настяг иткж болхинь?» —
Негт сөрсн бээдлтэһэр,
Комаровур Глибко хэлэж
Келн, хэрүһинь күлэв.

«Болх!» — гиж лавтаһар
Батар үүрм келв.
Төвкнүн цагт күүнэ
Тоолвр, седкл медхд,
Санан-ухаһинь күцэд,
Сээнэр йнглһж, олхд
Дала цаг кергтэ.
Дээнд, өдрин бийд,
Бэрц-авъясини нуувчинг
Бэрлдэн илдкж үзүлнэ.
Би чигн Настяг
Бас эврәһәри медүв.
Зөргтэ, чик ухатаһинь
Зүркәри иткж күцэд:
«Болх!» — гиж Глибкод
Бас сансан келүв.
«Залһлдан уга», — гиж
Зөвән Глибко цгәлһв.
Өрлэ үкр тууһад
Ө-шуһу моднас
Хол бишт бээх
Фронт һатлх заката
Насть манас салат,
Нари һархур темцв.
Зуг Комаровин нари.
Зүркнднь бөксн болв.
«Гентки үзсн күүкнд
Һурви хонгини зуур
Дурлж болдв?» — гиж
Дууһан өгэд, үүрм,
Нанас гейүрж сурв,
Насть. Ухалжаһад би:
«Нег дәкж минн
Нөкдм дурлла», — гивв.
Немшин товмудын халһар

Нарта өдр эклв.
Зурһан амта «скрипхумудар»
Залһлдулад хортн хав.
Дөрвлжлэд, арһс мет,
Диглж һазр керчэд,
Мана өөр эргүлэд,
Минс төгэлц хаһлв.
Суман эрвлтн гисн
Сүркә зака Глибко
Салдсмудт цуһарад зарлв,
«Төвлж, хортнд лавта
Тусхла — хатн!» — гив.
Тер закон угаһарчн
Эврәксәсн салсн бидн
Эн йос медләвидн.
Снаряд, минсин чидл
Сурнь нигт моднд
Сәәнәр мадид үзгднә.
Хойр күн теврм
Хар модыг, өвс
Хаджах хадур мет,
Дегцәр шуд керчж
Дорагһан шуугатаһар уһһана.
Дәәнә бәрц-авъясиг
Дассн мадн, снарядын
Дууһар, унх орминь
Тааһад холас меднәвидн.
Төрт түүг авлго
Төвкнүн ормдан суунавидн.
Кежәх эврәннь үүлән
Күцәж цаараннь кенәвидн.
Болв гинисн снаряд
Бульглад, цахад одхла,
Нүкнәннь йоралд һазрла
Ннилж ки тасрнавидн.
Толһаһан һарарн ташрлж

Тагчг хаһрхинь күләнәвидн.
Шора бийәси сажад
Шуукрж маасхлзад өндәнәвидн.
Намриг жөөлн хамтхасар
Нүкидән девокр тәвж,
Нежәдәр Комаровла селлцәд
Нөр бидн авнавидн.
Цасн парнд гилвкәд,
Цәәж сувсишң асна.
Негт очн мет
Нарна герлд цәәлзнә.
«Немшир модид орад
Нааран өөрдв, цуһар
Сергж белдти!» — гисн
Саглулси зәңг ирв.
Нисси «мессершмитгмүд»
Нарна нааһас һарв.
Багар мадн деер
Бомбс сажад хайв.
Луржинси бомбин хаһрлһнд
Лугшад төгәлң чичрнә.
Нүкид хаһрлһна дольган
Нааран-цааран салдсиг
Наадһа мет шивнә.
Самолётмуд нег-негнәннь
Сүл бәрж нисәд,
Сүртәһәр үкл цацна.
Модд заагт өмнмдн
Мөлксн немшир үзгдв.
Автомат мини һарм
Атхж зууньрад менрв.
Термлси өндгнә бәәдлтә
Төгрә моһлцг гранатмуд
Хойр әңглж үүртәһән
Хуваж бел кевүв.
Полкин комиссар маһа

Пименов гeyткн дeсрeс
Maасхлэж нүкнүр нэрэдж
Meндлж тохняд суув.
Гранатмуд болнаж хэлэнэд,
Нартап авад эргүлж,
Негт түрүн бэржэхшц,
Нүдэн бүриллж шинжлэд:
«Бичкхи юмн, хэлэнит,
Болв, кедү үкл,
Миши эн бэржэх
Моһлцг долдад бээх?
Казановин моһа гиж,
Кавказин ташуһар, моддас
Унжж гетэд аңһучлдг,
Утарн арвхи сантиметр
Моһа кемр хатххла —
Минутас эрүн цагт,
Мисхлд күн үкдиж.
Кедү, эн моһлцгт,
Казановин моһа бахтх?
Нег халхарнь тоолхла.
Наадкарнь болхла— кедү
Мана улсин жирһл
Моһлцг долда харсх?
Диалектикин зокал
Диилвртэ үннэн йиртмжд
Төрүц гееш», — гиж
Тоолвран, урд философий
Университетд дасхж бээсн
Ухата комиссар келв.
Зуг, философий Пименов
Заахар, бэрлдэни халунла,
Хаацурмди өтрлж ирснь
Хэ гиж маһдлси
Үннэн түүнэ дарук
Үгднь илэр үзүлв:

«Хойрадтн, минн үүрмүд,
Ханлт келхэр ирүв.
Дегд сээхн күүк
Дахулж тадн иржт.
Маңһдур немшнриг күүчэд,
Манахс уга кехми.
Болв эндр хортыг
Бэрж хорахми!» — гив.
Шоодрг мет зингж
Сумд төгэлнд асхрна.
Амрлт угаһар тачкнад
Автомат, пулемет хана.
Зуг дарук нүкнүр
Зөрглж Пименов мөлкв.
Ончта, күлэси зэңгэс
Омг манд немгдв.
Ухана гүүнд бүгдси
Урд цага үгмүд:
«Йиртмж», «диалектика», —
Йир сээнэр ода,
Нээрэн үкл кеж
Нар халхлжах цагла,
Чикнд жиңиж, жирилин
Чилгр цага дүр
Үзүлж, медмжэн угаһар,
Үни диилхпг зарлна,
Седклин чивһс көндөж
Серлин герлтэ замар
Уралан, диилврнн кемүр,
Уха дуудж зална.
Билгтэ комиссарнн эрдм
Бийэн тингж үзүлнэ.
Күццнь даалһвр Насть
Күцэсиг ода соцсж
Комаров нуулго байрлв.

«Эмд, мэнд!» — гиж;
Эрэ соңсгдмар бийдэн
Эрүн зэңг давтв.
Цасна өңглэ ниилсн
Цаһан хувц өмссн,
Моднас моднур, ташрлж,
Мөлксн хойр немшини
Махлас маднд үзгдв.
Төвлж, Комаровла хамдан,
Тагчгар бидн хаснас
Тедн көндрдгэн уурв.
Тусвдн. Хойрнь уга.
Ардаснь мана окопур
Арв һар фашистнр
Автоматан тачкнулж пүүв,
Моддын цаһас орсар
Модьрун сөөлцкэ дууһар:
«Коммунистнр тадниг
Күчр кевэр меклжэнэ!
Орж өгтн!» — гиж
Оркрж тедн хээкрэд,
Хошад-һурвадар тарад,
Хавтаж һазрла наалдв.
Хэрү моднас хортыг
Харңһуртл көөх зака
Цуһарад Глибко өгэд,
Цаг часар заав.
Кенд болв чигн
Күүнэ хол һазрт,
Үни уга дээнд,
Үкх дурн уга.
Дээнэ эклцлэ дурндап
Дэврлһ кеж уралад,
Балһсд, селэд тонж
Байрлж йовсн фашистнр
Тер цагиннь үн

Толһаһарн даасн кемлә
Һалвта үклин һалас
Һазр элкдж бултна,
Нурһан үзүлж мөлкәд,
Нүк хээж адһна.
Товни халһн чик
Таңхрулж күржннәд лугшна.
Һал, шора, модн,
Һазр шатсн болна.
Бомб, товар дегц
Белдлһ кеснә дару
Уга мадниг кехәр
Уралан өшәтн гүжрхиг
Күләж бидн бедрж
Күчтә кевәр кинвидн.
Нарн суув. Зуг
Немшир көндрсн уга.
Манһдур өрләнһ күчтәһәр
Манахс дәврлһ кев.
Хәрү эргсн хортыг,
Хар моднас һарч,
Хәврһәс мана полк
Хавсдж шаһад дарв.
Тулгдсн немш церг
Туугдж ормасн зулв.
Эн хойрхн өдрин,
Энд болсн бәрләнәд,
Мана динлвр эндр
Мандлсн дүрән үзүлв!
О, динлврин әмтәхн —
Орчлнд дүңцүлмнһ уга!
Акад юмн! Негт
Андһарлж чини күцсн
Герлтә эн агчмас
Һазр деер — ачтань
Уга болж, чини

Уханчи делсж деврнэ!
Эн агчмин төлэ
Эврэнь жирһлд бээхэн,
Иргчтэ хамднь, чи
Илэрнь һарһж, маһдллго,
Өгэд күцхдэн, дээнд,
Оньдин белн йовнач!
Нег-негэн биди
Нүднэси алдл уга,
Үкх, эмд үлдхэн,
Үүмж санхан мартж
Зуг һээтцнэ эмид
Зогсл уга күрхэр
Зүткж өмэрэн шуннавиди!
Эн цагла чини
Эврэнчи сүмси хортнаһас
Эсго бийдчи кимд,
Хойр сүмси бээхлэ,
Хортна негнэснь, чи,
Харм төрлго өгхмч!
Зуг, талдан цагла,
Зуунас эврэнэн өгшгоч!
Ура! — гисн дун
Уужмд, өөрхнд соңсгдна,
Акрмдж, ард үлдшгоһар
Араһан зууж адһнав.
Тингж гүжрсн полк
Тулгдж генткн түдв,
Өрчд тусси сумнас
Өвдкүртэ догши зэнг
Салдс болһниг менрүлж
Соцсврт цусар шаварв:
«Глибко алгдж!» — гисн
Һаслицта, ээмшгтэ үгмүд
Полкиг агчмд зогсахла —

Пименов: «Би ода
Командир болжанав!» — гиж,
Күн болһид соцсхж,
Уралаң, халучрхсн полкиг,
Улцтж килцихтэд кәтлв!
Һазрин иргчиг ода
Һанцхи эн бәрлдән
Даажах мет, цугтаң
Дәврж хортыг күүчв.
Эндү уга — лавта,
Эн дшилвр угаһар,
Сарас нег өдр
Сөцглхлә — сар угаши,
Делкәд иргч зарлсн
Дшилвр бүтшго билә!
Онц-юнц дшилврмүд,
Оли һолмуд ншилж
Теңгс үүдәдг мет,
Туужд цуһар ншилж
Туурмж болж мандлла!
Тер дшилврин цутхлиңд
Туурсн Глибкой жирһл
Жил өдрмүдәри орж,
Живхлицтә мөцкртән олна.
Өргн Украинә аһуд,
Өндр толһа деер,
Төрскнәннь төлә насан
Тәксн Глибког оршаж,
Тоомсрлж үкәр деернь
Туган кецәлһж буулһвиди.
Товин ниргсн дууһар
Туурмжин үг келләвиди.

Нарута болвчи динлвртэ
 Каслицта бэрлдэнэ хөөн,
 Декабрин чилгч шидрт,
 Дивизь нурви хонгар,
 Шав-шархан эмнх,
 Шуурсн, хамхрсн, кемтрсэн,
 Ясж дигтнь орулх,
 Ядсн амрлн авла.
 Ташр тер өдрмүдт
 Төрснн байртаһар динлврнн
 Шинж бийдэн багтасн
 Шин — дөчн дөрвдгч
 Жил өргмжтәһәр угтж
 Жисәһинь шулудулж дуудла.
 Нарн суух алднд,
 Насть Комаров хойр
 Намаг хээжәнэ гиж,
 Минн таньл лейтенант
 Мишәж, чирмәд келв.
 Байрлж, заасн герүрнн
 Бахтж адһж ишкв.
 Ханлт Настьд келж
 Хамдан Шин жил
 Угтхин тускар хаалһдан
 Ухалж, тоолвр кевүв.
 Аашсим терзәр үзж
 Амргудм назаран һарч,
 Менд-амулиц, бүтн,
 Маасхлзж намаг тосв.
 Гер дотрас таалмжта
 Гөцгн көгжм соцсгдна.
 Шог, наадн, инәдн,
 Шууган көгжмлә ннилнә.
 Негт эв-төвкнүн

Нартд сидлһәр туссншн,
Акад, дән уга,
Альд ирв гнж,
Алцтрж намаг түдхлә —
Ардасм үүрмүдм дөгэд:
«Өмәрән!» — гнж закад
Өрәһүр түлкәд орулв.
Хәләхинь — гер дүүргж,
Хәэртә мини иньгүдм,
Хот-хоолар бүркәтә
Хойр шиһлүлсн ширә
Энд, намаг иртл,
Эргүләд суучксн бәәж.
Нәэрән, тингвчн, экллго
Намаг күләснднь ханж,
Үлдәсн ормднь би
Үкс өтрлж суувув.
Урһжах жил йөрәх
Ухандан үг хәәвүв.
Болв мини санан
Буру бәәсинь медүв.
Биш! Талдан учрар,
Дәәнә һал-аюл
Дәрвкж кәдлә бәәтл,
Үклин харалта хүвсхл
Үләж һалзура бәәтл,
Үүрмүдм эндр нааран
Хөв, байр дуудсн
Хүрмин сүүрт хурв,
Дән, үкл, ширгәс
Дурн чидлтәг үзүлв,
Жид, тов, бомбас
Жирһл чилшгог зарлв.
Комаров Насть хойр,
Күмини кезәцк йосар,

Бүл төрж үүрмүдтөһөн
Байрин нэр кев!
Иргчин үйирин өмн
Итклтэ гисн цевс
Гер дүүргж хурси
Герчиртэ хүрм бэлв.
Олна нернэс Пименов
Ончта йөрэл тэвб:
«Дэ үүдэсн бурунас
Даву сетрэ чидлтэ,
Эмдрлин эк болси,
Эрүн цевр Дурн
Эврәннь үрглж Үннэн
Эндр энд үзүлжэнэ,
Жирһлин төлэ биди
Жил насан тэкж
Иргчд ицси мана
Иткл ода дүрклжэнэ!
Өрчд Дурн бээхлэ,
Өмн ээмшг уга!
Дурн эврәннь нарарн
Догшныг дарж хорадг
Кир уга хаалһар
Кишг ардасн көтлдг.
Тацсг дээч үүрмүд,
Төрскнәннь нернэс тана
Төрсн шин бүл,
Тугин герлэр цавдж,
Мана полкин тинзэр
Мөцк Герчлһ батлжанава!» —
Цеңиж тингж йөрэн,
Цергэ йосар, майор,
Чеежэн тинилһж, һоорн,
Чөклж өвдглэд суув,
Хойр салдс харулта
Хээртэ тугин цацг

Амидан күргж бэржәһэд,
Адһс гиж өндэв,
Тииз һарһж Герчлһнд
Таг гиж дарв.
Тиигчкэд, һаран өргж,
Товчлгч үг келв:
«Үксиг үдшәхлә туг
Уругшан кеж гейүрдг.
Оцһн әмдрл йөрәхлә —
Өөдән өргж байрлдг.
Туг — өөдән!» — гиж,
Соңсгдад уга команд
Соньнар комиссар өгв!
«Ура!» — гиж цуһар
Урмдж өргмжтәһәр хәәкрв.
Альх ташлһн, шууган
Аһар чичрүлж ниргв.
Зелләд дараһарн зогссн
Зес гиильз шамсин
Давста бензиһәр тослсн
Дәрвксн һолмудын герлд
Дәәчир чирксән өргцхәв.
«Дурни төлә!» — гиж
Дүүвр баатрмуд жиңцүлцхәв.
Мадн цуһар таньдг
Медсанбатын әмч
Көркхи ухарлыг чирәтә
Күүки үг сурв,
«Буйн болтха!» — гиж
Бидн альхан ташвидн.
Болв күүки ормасн
Босад хооран һарч,
Хоран булиц бәәсн
Хуучн патефон ясв.
Дуһрсн дискарн тернь
«До» диез хойр давтад,

Дарушь «соль» күцкнүлэд,
Бахта, гейүртэ, герлтэ
Бетховена «Лушый сонатар»
Ики кезэнкэс көгжмэри
Иргчлэ цаг нинлүлв.
Гвиччнарди аһиг биш, —
Гүрмтэ күнд цагиг
Дурни наран герлтхен
Дүңһр мана Настьд,
Буульмж күцкл композитор,
Бахтж өрген болна,
Дурни мөңк гиж
Дуулж йөрэсн болна,
Тингжэтл, көгжмд харшлад,
Тачкнад һаза күржцив.
Гентки өөрхид, күнд,
Германя бомб хайрв,
Герни эрс чичрж
Гедэс гисн болв,
Шамс дегц чирмж
Шора гер дүүргв.
Хойр давтж уншго.
Хүрм — ниргтхэ!» — гиж,
Хамхрсн шилтэ терзс
Дермүдэр бөглж, цаараншь
Дээчир нээрэн кев.
Тер хүрмин сүүрт,
Туужин сүл дээнд,
Күмин хортн фашизмиг
Күүчэд, уга кеж,
Байр, Дурни, Жирһлд,
Бумб бидн делдлэвидн.

БУХ КҮЛГТЭ БАТА

ТУУЛЬ-ПОЭМ

Эклц.

Кезэнэ нег цагт,
Кесг жил хооран
Зүнһар орид учрсн
Зовли, зөвүр көтлсн,
Һашута цагин тускар
Һаслицга тууль соцсий.
Эклцнь уюрсн седкл
Эс удьрдудг болвчи,
Чилгчнь аштнь туулни
Чик түцшүр зокалар
Чирэд нар урһаж
Чеежин килэс тоньлулх,
Мууг сээһэр соляд,
Мана соцсхвр таалх.
Чинснэ сананд келвр
Чимк невр өгч
Худл уга цецн
Хуучн үг иткүлх.
Экэршго таңһчин тодлврас
Энрцгү үлгүр үүднэ,
Үй болһна седклд
Үрглжд сурһмж болна.

1.

Хацһа уулын модид
Хальмг дөрвн өөрдин
Хан аңһучлж йовад,
Хальтрж, ки ишкэд,
Харалта зеткрлэ харһж.
Хадын ораһас, гент,
Саган мартж унад,
Сээннь орид төрж.

Нутгин төр хаһлх
Наснь күрэд уга
Хойр дунь өстл,
Хальмг тацһч залх
Хаана йос оли
Хати Эвлэд бэрүллэ.
Түрүн жилдэн ик
Түрү угаһар нутган
Һардж баахи хати
Һаслң уга бөөлэ,
Зарһ, һундл йилһж
Зөв хаһлдг билэ.
Жил давуллго, зуг,
Жола сулдснг аңхрж,
Эгрсн хаана төрл
Авһ, наһцх хамгнь.
Йиртмжвн цецн зокалын
Йөрэлтэ заавр эвдв,
Тус-тустан эврәһәрн
Тацһч залхар зүткв,
Алькнь чигн теднэс
Ач-тусан күргхәр,
Цаһан чик санатаһар
«Цецн» селвгән өгнэ,
«Иигсн зөвтә», — гиж,
Икрхг угаһар келнэ,
Олна сә хәэж
Оошагдхар золһсн болна.
Болв теднэ селвг
Бодлж оньглад тоолхла,
Адгнь эврәннь олз
Ашт тәвснь илдкгднэ.
Ицлән бархасн ичлго
Ил үзгджәх юмиг,
Генид хатныг тоолж,
Гедргән гөрдж тәэлнэ,

Хариг цаһан гиж
Хоома һарһж герчлнэ.
Түрүн авгтан,
тедиһэр,
Түүкэ, болвсрад уга,
Баахи хатна серлиг
Бийүрн уһнаж авад,
Хаана орм эзлх
Хар ухаһан далдлла,
Болв түүг яһж
Бултулдг болв чигн —
Үкүгд дүрсн күүкнэ
Үг мет илдкгдж
Нольшг, игкдг Эвлэг
Һундаж өөлүлдг билэ.
Дөлән-дүңр хатн
Дандж гейүрдг болв.
Иткдг күн уга,
Ицл бийән барв.
Элгн-сади, нойдуд
Эврәһәрн эс болхла,
Хатнас нуулго иләр
Хольжж уужад заагрв,
Таңһчиг кесг эңглж
Тасчад теди хував.
Урдк ни-негн
Уга болж зовав,
Хош, өрк-бүл,
Хооридан эвдрл босхж,
«Му нөкд — хооридан» — гисиг
Муульта кевәр батлж,
Яс-ясарн хальмгуд
Яахан эс медв.
Кен негнь наадкаси
Керсүд бийән тоолна,
Кемклдэд, түлклдэд, чилх

Кецү кем өөрднэ.

«Муухн эв

үрглжд

Маш нк

эвдрлэс

Ахлна»,—

гнж кезэнэ

Аадм экн цагт

Урдксни цээлнж келси

Уха мартж

дотран:

Керэд, хошуд, цорас,

Керлдж цүүгжэси цагла,

Мандлси нарн мет

Маш нк хээртэ,

Күн болһна хөвин

Көрң тэрсн Эвлэ,—

Кесг жилин туршарт

Керүл, цүүгэ бокрахар,

Таңһчд кишг хээрлх

Төвкнүн эв тогтахар,

Кедү гүжрж шунвчи

Күн үгинь соңсхш,

Тегэд, аш сүүлднй,

Тесдг арһнь тасрад,

Күлщигүн боолһа алдрад

Күчр санан торлзв:

Сээхи төрскэн шордаж

Салх ухан орв.

«Килщ» — гнж тер

Керго сана көөж,

Тоолвр, бишлһэл кехэр

Тагчгар, ор һанцхарн,

Өөрэн кү дахуллго,

Өргн теегүрн темцв.

Тацх эжго көдэн

Толна дээр һарад
Теңрин одд харж
Тедид чеежиннь килэс,
Ухананнь күнд аца,
Урсж, хээлэд келв.
Сагин эк уульдгог
Саначрхси хатн мартж
Нааран сөөһэр ирхлэри
Нег алдг һарһв:
Харһуд юм эс
Харси эврэн бийнь,
Төгэлд
 зүркиэснь гегэрсн
Толярн
 үзгдж бээхэн,
Көөрк, сананасн алдж,
Күчр ик зеткрлэ
Харһад,
 хальмг тацһчан
Хар хаалһд орулв.

2

Эн кемлэ хулхаһаг,
Элвг хальмг көдөлһөр
Зэңг зү авхар,
Заргдж нааран һарси,
Эркш догши хаана
Элч Балтг дораһур,
Мең меңиж
 ик
Меңсвртэ живж йовад,
Харцһуд,
 теегин дунд,
Холас соньн герл

Харж, уралан гүжрэд
Халяд, адһж нрсв.
Соньн үзгдл!

Одд

Сөөһин тецгрт мандлдг.
Газр дээр бас
Үалар тедн асдгиг
Муульта Эркш хаана
Мухла үзэд уга,
Түжм ю мна тускар
Төрүц сонсад уга.
Олна кишг хоршасн
Одн мет мандлсн,
Солцһин герлэр артрсн
Сээхлэ өмнөн үзж,
Үзсэн эс иткж,
Үнн биш гиж,
Меклсн нүдндән һундж
Маажад сохлхар шиндв,
Зуг өвдкүр шиндвринь
Зогсаж:

«Төвкн!» — гив.

Балтг оньган өгэд
Болһаж тогтнад, шилтв.
Тер сээхлэ үндән
Теегт зогсснь лавлгдв.
Догши хаана элч
Дегд ода байрлад,
Эс күлэсн цагла
Эврән ирсн кишгиг
Үргэлго,
медмжән угаһар,
Үсэн гижгэсн таслж,
Үүлн жөвлн гөлмд,
Үлэһэд домнад хүврүлж,
Харцһуд бийнь бас

Хээлж аһарла ниилэд,
Удан бишт энд
У хээһэн һарһж
Уха гүүлгж зогссн
Ульһн, һуньрт авгдсн,
Хальмг тацһчин хатныг,
Харалта гөлмэр цуһлв.

«Авртн!» — гиж

сөөнн

Аһар дүүргж чишксн
Дун теегэр нисэд,
Дүүрэнд хүврж унтрв.
Хорта һарт орсн
Хальмг улсин нээлт
Эвлэ алдрхар күгдлхлэ —
Элч улм чаңһар
Күлэд гөлмэри ораж
Көндрдг арһинь таслв.
Эмд үкснэ хоорнд
Эрэ кинтэ кевтсн
Хальмг хатна урлд,
Хори бишл,

зуг

Күргэд орксна хөөн
Күн талдан эмэр
Тээлтл

серлго унтдг

Тэрнтэ эм түркв.
Тиигчкэд, дарунь хэрү
Түрү ут хаалһар
Алвтурн көндрхин өмн,
Ацананнь күндиг гөцгрүлхэр,
Хүвлһэнэ арһ олзлж,
Хүрүлэд үлэж, хатныг
Икэри торһашц кеж,

Инэж, альчуртан ораж,
Өмнөн бэрж хэлэжэһэд
Өвртэн, саглж, дүрв.
Хальмгтан эцкр хатныг
Хурдар нутгурн күргхэр,
Кесгэс нааран ним
Кишг учрхиг күлэсн
Балтг баатр ода
Бахтж дотран байрлв,
Сальки, сумнас хурдар
Санаһарн гертэн күрв.
Эрчмтэ неквр тэвсн
Эркшилтэ догши эзн
Эркш хаана сидлһэр
Ээмэснь сунад урһсн
Төмр живрэрн сажад
Тецгрин көрс эвдэд,
Алти һасн одар
Алдлго үзг бэрэд,
Ар үзгт бүүрлсн
Алвтурн Балтг шунна.
Һатлһн уга өргн
Һолмуд мисхлд һатлад,
Ораһарн деегшэн өөдлж
Оһтрһуд күрсн уулмуд
Негл күгдлж угзрад
Нисэд агчмд давна.
Хурдарн хүүрэ аһар,
Хуухлж чиндр өсргж,
Бийинһь зузан арсн
Бас өгрснг оньһлго,
Һанцхи сөөһин бийд
Һазр-уснурн күрв,
Суг киштэ бууж,
Салдаһад, амрхар, суув.
Холыг хурдарн хорасн

Хойр живр болжасн,
Шудрж аһар нисснэ
Шулунас үүдсн халунд
Шатсн хойр һарнь
Шарклж ода зовав,
Болв авгдл уга
Балтг бийән бәрв.
Сагин гөлә эн
Сидлһини арһ олзлж,
Хэврһини әмти бичкә
Хартха гиж далдлад
Хальмг улснн сәәхлэг
Хэләцд бәргддгоһар кев.
Хоосн кн өмнән
Харснь үздг болв.

Тооһари түмн күрсн
Темәнә сүрг дуридан
Өдрин дуусн идшлх
Өлңтә царң мет,
У, өргн, сарул
Уулын хавчг дотр,
Дүңгәсн бәәшңгин өөр
Духуцж Балтг үрглв,
Өр цәәсн хөөн
Өргәд орхар шиндв.

Цаг зуурин зүүдн
Цань уга әмтәхн.
Балтг мел йосндан
Баатр болж алдршна.
Һанцхари хальмгин чидл
Һазр дүүргсн цергинь,
Энд-тепднь тусн
Эргүлж көөһәд, хамад,

Барун, зүн бийдк
Бух цергинь кудад,
Дорд, деер тулсинь
Дор ормднь күүчэд,
Шар цоохр тугинь
Шамдж булаһад, шуучад,
Хэлэсн хальмгини сээхлэг,
Хаандан белг кехэр,
Булаһад авсар
 бийэн
Балтг нөөртэн үзнэ.

3

Мууһини эки болсн
Муульта тер сөөһис
Түрү кесг жил
Туужин уурхад орла.
Нег цагт цуг
Нартд үлгүр болжасн,
Күн болһна насн
Кишг, байрар дүүрц
Ори-нутг ода
Орчлңгини өвдкүрт хүврв.
«Хэлэти!» — гиж талдан
Хол, өөрхи нутгудын
Цал буурл сахлта
Цеци өвгд баһчудтан
Хальмг таңһч талагшан
Хурһари заадг болв,
У, өргн, ухата
Урд кишгэри туурсн
Таңһини буурһна учр,
Төр цээһндг болв.
«Тар уга нутгас

Тату, дуту хөвтэнь
Уга!» — гиж үрдүдтэн
Уха тедн заав.
«Бузрдсн эн нутг
Бийэн олна төлө
Тэкх үрн учртл —
Тер кевэри бээх,
Тодлтн!» — гиж туурсн
Тоомсрта өвгд баһчудтан,
Түшг жирһлднь болх,
Туста селвг өгнө.

4

Өр эклж цээһэд
Өрүни серүн сальки
Серд гиж үлэснэс
Сери, Балтг, одак
Соньн зүүдэн санж
Сергәһэд өмнөн босхв:
«Мел тиним билэ —
Мек, худл угаһар
Бэрлдәнд зөрг чидлэри,
Баатр күүнэ авцар,
Би динллэв!» — гиж
Балтг бийэн иткүлв,
Хаанд эндр күргх
Хээртэ сээхи үгмүд
Эн зүүднэ утхас
Элвгэр үүдж хурв,
Келгдх кемэн күлэж
Келнэ үзүрт бигшв.
Өндэж босад Балтг
Өөрхид аду хэрүлсн

Ач көвүһән үзж
Адһж бийүрн дуудв.
Ахрар, ямр ик
Ачта йовдл күцэж,
Аав-ээжиннь нер
Авһнь дуудулхин тускар,
Арһул, бод гиж,
Ачдан Балтг келв.
Алдр Эркш хаана
Ах түшмлд цуг
Эн хамгин тускар
Эндү угаһар зэңглж,
Өрүни цээһин хөөн
Өндр өргән маңнад,
Тоомсртаһар бүгдәри Балтгинг
Тостха гиж даалһв.
Авһиннь авц-бәрц,
Арвн хойр ааян
Анда-санда тэвдгиг,
Айта кевәр меддг
Баахн ачнь маһдлж
Баавиннь келсиг соңсв.
Дотран итклго инэвчн
Деегүрнь толһаһан гекв,
Девл— захта гидг,
Күн— ахта гидг,
Келсиг эс күцэхлэ,
Көвүн нерән геех,
Арһ уга — йосн,
Авһин келсн— закон.

Балтгин ач көвүн
Байрта зэңгтә ирэд,
Эркшин ах түшмлд
Эврәиннь сә хээх

Ончта арһ өгсиднь
Эошаж көвүг ачлв:
Тоомсрта жөөлн һарац
Толһаднь эрэ күргв.
Балтг хальмг сээхлэг
Бийдән үлдэхәр седж
Бултули гижэхләнһ
түшмл
Бәрсәр Эркшт зәцглв.

Тацһчиннь һери болсн
Тээш, нойн, баатрмуд,
Хар ястнриг чигн
Хамднь, бээшңгин өөр,
Байртаһар ах түшмл
Балтгиг угтхар хурав.
Өрүни һарн теңгр
Өөдлж мандлсн кемлә,
Өргән өмн үзгәс,
Эрчдән зөөрән шахж,
Эмгта, талвасн чирәтә,
Орута, элвг седклтә,
Бийинь ода угтж
Бигшж, дарцлдж шуугжах
Олн-әмтнүр, маасхлзж,
Өөрдж, хоолан ясж:
«Баатрмуд заагас йилһрсн
Балтг баатр эзидән,
Бәрлдәнд баатран үзүлж,
Базһад, цокад, тараж,
Хортан дарад ода
Ховр белгтә ирсиг
Хаанд,
орнась босхад,
Халун үгәр күргәд
Зәцглти!» — гиж эн

Заавр өгэд хээкрв.
Олнд тархаж зарлсн
Оичта соньнан үзүлхэр
Өрчэсн зөөрэн һарһж
Өөдэн өргж, эн,
«Хэлэти!» — гиж, соньмсулж,
Хээкрэд омглж дуудв.
Болв, акад юмби,
Балтгин өргж үзүлсн
Төрүц күүнд харгдлго
Тедниг цугтнь алцтрулв:
«Хама? Альд?» — гиж,
Хээкрлдж нег-негнэсн,
Өскөһэн өргж өндөһэд
Өмэрэн хэлэж сурна.
Балтгин хаанд белглх
Белг уга болна.
«Худлч!» — гиж ууртаһар
Хургас хээкрсн соңсгдна.
«Цугиг һазр цокх
Цагнь эн!» — гиж,
Негт,
 баатр биш
Нер туурсн илвчши,
Бахтж өврэн уудлж
Барун һаран өргв,
Өмэрэн өкэс гиж
Өвдглж өтрлж сун,
Һаран буулһж, сагар
Һазрт эрэ күргж
Һал дөргэжэх метэр
Үлэһэд, урлан көндөһэд,
Үкс өндөһэд одхлань—
Заңһсн һаринь даһад
Зааград гөлм унв.

Төрхэрэ эн нутг
Төрүц үзэд уга
Зүүди болси сээхлэн
Зальтсен көркхн дүр
Олн-эмти үзн
Ормдан хадгдад көшв.
Нарнур хэлэси мет
Нүдннь герл анюлж,
Аднж харан өргж,
Альхари бас ташрлв.
«Үзвт?» — гиж дотран
Үүмж өсэд, сурж,
Балтг дөгэд ода
Бас урдкан давтж,
Кицнхтж уурлси бээдлтәһәр
Көләри һазр девсж:
«Хааныг дуудти!» — болж
Хээкрэд олд закв.

Бийләннь эдл тоомсрта
Бас «бив» гижәси
Баатрмуд дууһиннь соңсж:
«Балтг маанрт зааж
Закх йос кен,
Зарлж, кезә өгсмб?
Аль эити, ода,
Арн-чидләри давж
Эркш хаана орм
Эзлчкени болвзго?» — гиж,
Ходрсн уха келж
Хоорндан хүүв кев.

«Эрүл, менд-амули
Эркш хан бәәтл,

Эн болчхен кевтэ,
Эврэннь нерн деерэс
Заавр өгэд

олыг

Залх ухан кендчи
Зокшго!» — гиж теднэс,
Зөв авси бээдлтәһэр,
Товчлж сүл үгинь
Түңшүр медэтәнһ келв.
Түүнэ келсиленһ зөвшөрж
Толһаһан наадкһнь гекв.

Ода эн хамгиг
Онһган өгэд сонссн,
Оли заагт онһдин
Олар бээдг гетәч,
Шурд гиж адһад,
Шурһад әмти заагур
Ширәдән суух хаанур
Шилвкәд орад одв.
Эн Эркш хаанд
Әкнәс сүл күртлнһ
Үг алдлго цугтнһ,
Үүмж сүрдлго келв.

Балтг ик санад
Баатр нерндән согтад,
Берк, үзгдәд уга
Белгән деед тәвәд
Бардм кеснд
әмти
Бурушаж дурго болсиг,
Бас нуулго гетәч
Болһаж сонссн Эркшт

Зэцглж келн мөргэд,
Зэрлг шүтж күлэв.

Түдс гиж, хан
Түүнэ келсиг шүүнэд,
Тоолвр, уха гүүлгж,
Туста, тус уга
Сана

нег-негнэсь

Салһж, шинжлэд хэлэж,
Онсьлгч дигни товч
Олнд зарлхар шнидв.
Ончта, нутг залдг,
Очран һартан авч.
Дора, ширэн өмн,
Дөрв көлдэд унси
Үүдчиртэн: «Бостн!» — гиж,
Үүдн талагшан зааж:
«Отха!» — гиж хан
Оошаж зэрлг тальвв.

Урчудын өөтэнь цуһлрж
Урмдж делдси өргэн
Арви хойр дам
Алти үүддүднь нииһэр,
Күмни седкл маажси
Көгжмин ээһэр жаагад,
Үүднд күрси улси
Үрж закад дуудж,
Дараһарн нег-негэн
Дахад делгрэд секгдв.

Одахн мел энд
Омгта, зөргтэ болжаси
Неги-негнэнь өмн
Нертэ тохман зарлжаси,

Нойн, тээш, дээч,
Номтир, оли сээчүд,
Секгдси үүддин ца
Сегэрсн уужмин гүүнд
Ширэдэн суух хаана
Шилвксн нүд үзж,
Ду тасрж, келкэрэд,
Дор ормдан менрв.
Төгэлцд э уга
Тацх тагчг болв.

Нацата кевтэ нааран
Назаһас орсн һодьл
Зөг батхнын дун
Зингж өргэ дүүргв.
Зөг цуг улсас
Зөргтэ болж һарв.

«Хүвлһэн болвзго?» — гиж,
Хан сүрдж солиж,
Өтрлж бэрдгэснь авад,
Өмнэн очрарн хүрүлв,
Зөг хэрү эргж
Зулад уга болв.

Ах түшмл акрмдж,
Арһ тасрад алиһлзж
Алхад, наадксан дуудж,
Ардасн дахулж орв.
Өрчдэн һаран хавсрулж
Өкэс гиж цувад,
Нег-негнэһнь нурһ,
Негт келкэтэ мет,
Алдлго нүдидэн бэрж
Алвтыннь эзнүр өөрдцхэв,
Нүднэһнь хэлэц хавлж

Нурад цуһар унцхав,
Өөдэл бөксэн өндэлһж
Өти мет мөлкцхэв,
Эркшин көлд күрэд
Элкдж доран көшцхэв.

«Не, ода, нааран,
Нерэри нанас давси,
Ах нойн баав,
Алдр Балтг баатр
Залрж өөрдэд эзидэн
Заавр, уха өгтхэ,
Булаж хальмгас буулһси
Белгэн үзүлтхэ»,— гиж,
Хан мусг инэж,
Ходри, бацж шарв,
Хумха хурһари занһж
Хумхарси Балтгиг дуудв.

«Ямр эндү һарһж
Ялла харһв?» — гиж,
Үчүки цаг хооранд
Үнидэн авглж бийэн
Хөвтэд тоолжаси Балтг
Хавтаж бөгчинһэд агчв.
«Харсти» — гисн дүртөһөр
Хултхлэж энд-тендэн
Олна чирэ хэлэж,
Орх нүк хээж,
Һуйр мет цаһаж,
Һуйнь чичрэд халхлэж,
Һуриһси, ээси чирэтэ,
Һудыж, эрэ көндрж, —
Удан унтад серсишн,
Ухань орль-һарль,
Кезэ нааран ирсэн,

Кенэ һазрт бээхэн,
Онъган хураж анчинь
Олхар зовжасн Эвлэд —
«Уралаң,» — гиж Балтг
Урлан көндөж закв,
Арһулһнар, медмжән угаһар,
Ардаснь нурһарнь түлкв.
Болв түүнэ бээдл
Болһаж хэлэсн хан,
Нурһид күрсн һаринь
Нүдэри хавли өсрэд:
«Бузр эврәннь һаран,
Буй хээрлгч сээхлэд,
Талын орн-нутгин
Таалмжта, гижгтэ күүкнд,
Эврәннь нутган һутаж
Эргүһән үзүлсн домбр, —
«Киш цааран!» — гиж,
Килцхтж Балтгур хээкрв.
Чочад тернь ормдан
Чолун болж царцв.
Хэлэцән номһрулж жөөлнәр
Хальмг күүкнүр харж:
«Мини му элчин
Модьрун эвго йовдл,
Зааврар, зөрц бишл,
Зуг... юн гихв...
Толһаднь ухан, тоолвр
Тату учрас һарһсн
Түүнэ ичртэ йовдл
Тоод бичкэ авит,
Бүклдән мана нутгиг
Бүгд Балтгла эдл
Буру, му ухатад
Бичэ саньт,» — гиж,
Күндлсн, эвлсн бээдлтәһәр

Күүкнд хан келв.
Му ухаһан далдлж
Мусг дотран инэв.
Эвлэ ода шинкн
Эклж ямр гүрм
Аюлла сөөнэ харһсан
Аңхрж, чирэнь цээв.
Бичкидэн соцсж йовсн
Бирд маңһснн орид,
Эркш хаана нутгт,
Энлж, туссан санв.
Онц эврэнь бодл,
Ө-һундлан соцсж,
Тоолвр күцц келго
Таңһчан ардан үлдэж,
Төрскнэн заснав гиж,
Тамин зовлд унсан,
Манд уга, ода,
Медж нульмсан асхв,
Эврэн бийэн гемшэж,
Энлж, көөрк, түңшв.

Авр сурх гиж
Амрад тавлж күлэжэсн
Эркш хаанд хорж,
Эвлэ хэрү өгчэхш,
Нульмсан зальгад, тагчг,
Негчн үг келжэхш.

«Болзгнь ода чигн
Болад уга... эрт...
Цагнь прхлэ эн
Цань угаһар яцшж,
Эврэнь зөвэн келж,
Эркн биш мана
Хээр, хэлэц эрж,

Хээлэд мөргх,» — гиж,
Нуувчинэр дотран санж:
«Неричи кемб? Кенэхнэвч?
Нааран альдас нрвч?
Эмэлго кел?» — болж,
Эркш күүкнэс сурв.

Эн үгинь соңсж
Эвлэ нсвчк төвкнв.
Эдн хаана орм
Эзлжэсн хатнла күүнджэхэн
Эс медснь ода
Эвлэн седклд таасгдв.
Сурвринь эс медсэр
Солц хэлэцэри хаанур
Харж, урдк кевэри
Хальмг сээхлэ тагчг.
Эркшин цухл тэвүлх
Эв харһснд тоолж:
«Мана кел энти
Медхнь — берк», — гиж
Хэврһэс Балтг келж, —
«Хальмг,» — болж цээлһв.
Хаана чирэ агчмд
Харцһурад одсн болв...
Мисхлд... дарунь тишиж
Мишэж дэкнэс талваж:
«Мини нүд сээхлэ
Мицин жилдэн таалтха,
Цаараннь түүнэ жирһл
Цаг медтхэ», — гиж
Эркш хан шиндврэн
Энд-тендэн хэлэж,
Үг биш,

негт

Үүмөн олд хавтхасн

Атхж,
то дуталго,
Алт белгжэх метэр,
Шил-сувсар чимгсн
Ширэхэсн зэрлг болв.
Очран өөдэн өргж
Олнд тарх докъя
Ормасн докъялж өгэд,
Онц үлдхэр закв.

Тохньж уха туцнаж
Тоолвр, бишлхэл кев.
Дарунь өргэн өөр
Дарцлджасн оln элчнрэн
Дуудулж, нежэдэр орулж
Дүр овринь шинжлв.
Онц-онциннь толһад
Орсн дотр ухаһинь
Болд шөвг хэлэцэри
Бурһудж чичрүлэд шахв.
Арслңгин амнур хэлэсн
Алг буһ марлшң
Элч болһнаннь сүмснө
Эрчм алдрж салдаһад,
Саг, ичрэн мартж,
Санси, соцсн хамган,
Негн-негнэһнь тускар,
Нуувч, мек угаһар,
Нам бичкхи килицднь
Немр деернь кеж,
Экиэс сүл күртлнь
Эзидэн һарһж келнө.
Эднэ авц меддг
Эркш дотран мусхлэж:
«Шавхран һарһ», — гиж
Шарад шүрүлкэд оркхла, --

Эк, эцкиннь болн
Эврәннь гергнэ, үрдүдиннь,
Харсен бишл, зуг
Харсен мууг

харсар

Ухананнь гүүнэс һарһж,
Урмдж бийиннь тускар,
Уга гемиг бээхэр,
Улм дөгөж келдмн.
Эркш хан кемр
Эднэ келсиг бүклдн
Иткдг бээсн болхла —
Ики кезэнэ багарнь
Цаажин догшила харһулж
Цугтнь токарх билэ.
Зуг, ээчкөд бурснас
Зөвтәһиннь сөңглж йилһэд,
Үниннь салһж авад
Үздг, билгтә болснас
Эркш хан керсүд
Эргнд тоолгдсн мөн.

Эндр эврәннь улсан
Эргүләд-дуһрулад мөшкж,
Төрскнәннн дотр төр
Төвкнүн батыг лавлж,
Балтг баатрин тускар
Бас нег ухалв:
«Нерэрн, кирцхинь, эн
Нанас давхар санжана,
Далдлсн хар ухаһан
Дораһур күцэхэр белджәнэ.
Не, болж,» — гиж,
Негт икл нуувчин
Тээлвр олсн мет
Талваж хан марзав.

Үмгдсн хурьяста чирэтэ
Үүмж тагчг хэлэсн
Балтгин чееж деврж
Байрас хаһри алдв.
Ода келдчн уга
Ончта ачллһнд күртхэр
Ормасн, медмжэн угаһар,
Өндэс гиж өөдлэд,
Өрчэн күрдэлһж сецкәһэд,
Өөрксүри гилс хэлэв.
Мууһин үри Эркш
Маасхлзи бээж дотран,
Мисхлд нүдэн анж,
Өмнэн толһа угаһар
Өндэс гисн Балтгин
Күзү үзж байсад:
«Күлэснчи тер», — гиж,
Күн соңсгоһар шимлдж,
Күчр шиндвр һарһв.
Балтгин толһад дэжж
Бийркх ик санан
Бичэ ортха гиж
Берк цаажла харһулв:
Күнд сүкин прэс
Күзүнэсн толһань салв.
Ик санан аштнь
Иим чилгчтэ болв.

5

Хан эгрснэ даруһь
Хати геедрсн зэңг
Хальмг нутгар тарж
Хоти болһнд күрв.
Дөрви үзг сннчж

Дөрэд күрмнь— мөртө,
Күлг угань —йовһар,
Көдэ эргж төгэлэд,
Нур, хол, сала
Неги күртлнь дуталго
Хээси бийнь Эвлэ
Хати олдси уга.
Мел бийинь биш —
Мөринь харси күн,
Орн-нутгар зэнглвчн,
Олдж үзсэн келхш.
Делкәһэр зар зарлвчн
Дими болж һарна.
Хаана хөөн үлдси
Хойр дү көвүнэ
Өсэд наснь күрхиг,
Ө өшән угаһар,
Күлэх болж цуһар
Күүндж зөв болцхав.
Хүүв кеж таңһчан
Хэлэж хархар шиндцхэв.
Иим ашнь нам,
Илэр һарһад келхлэ,
Икккшинь санан күслэ
Ирлцси болж медгдв.
Хан хати уга
Хальмг орн-нутг,
Түрүн авгтан, бүгдэрн,
Торһуд, керэд, дөрвдэрн,
Хоорндан ясан йилһж
Хортд болдган уурв.
Ниг-негнэ сээг
Невчки зуурт медв.
Хэврһэс махсч дэврси
Хар ухата дээсиг
Хэрү дэжж хэлэдгоһар

Хамх цокж дарад
Харсж авсн алвтыннь
Хөв, кишг эдлв.
Цаг зуурт. Болв
Цаараннь цагин жисэнд,
Эгрсн хаана хойр
Эдл нкр дүнь
Удлго өсж босад.
Ухан-серл орад,
Саакл ширэ булалдад,
Сэн мууһан һарһлцад,
Хөв уга хальмган
Хоосрулад хооридан ноолдл.
Таңһин цусн теегэр
Турглж һолмуд улалһв,
Өнчи, өвү, тарха,
Өлнй алвт дүүргв.
Эцкән геесн үрдүднй
Энлж заячан харав.
Үрдүдән геесн экирнй
Үрүдж нульмсан асхв.
Хаврин хар сальки
Хамхул көлврүлж шуукрву?
Күркн геирж шугшву?
Аль, күүнә уурас
Ээдгән уурсн чон,
Хотнур көдәһәс өөрдәд,
Хөөнә үнр сонсж,
Наадк эврәннй һөкдирән
Наар гиж уульву?
Хальмг улсин тежәл
Хээртә малын хортн
Цусч чонын то
Цагин бээдл бәрнә.
Эв-төвкнүн цагт

Эднийг тэегиннь ууд
Күцж йовад, өкэн,
Күчтэ баатрин харарн
Сальк харнж делсен
Сүүлэснь шүүрч өргн,
Хулнн бэрсн минсшн
Хүрүлж ацгар наадн,
Назр цокад эмннь
Нарндг залус угад,
Дээнэ цагла чон
Дэрк гимэр элвгжинэ.
Дөрви келтэ чонла
Дөрлдсн мет, теегт
Хойр келтэ чонмуд
Хоома тооһарн өснэ,
Эврэннь таңһчин шим
Эн кемлэ эдн,
Хортнас дуту бишэр,
Хату кевэр шимнэ.

Алвт залх хаана
Алти очрин төлэ
Ах дү хойр
Арһ-чидлэн харнж,
Эжго цаһан кедэд
Эк-эцкиннь заясн
Махмудыннь чидл олзлж
Маш ик бэрлдэнд
Күцлэн күцсн болхла —
Зовлц зөвүрэс хол
Күмн харутшго билэ.
Зуг

хоюорн
зааград
Хооридк зээһэн
олн

Хар толһатнрарн дүүргж,
Теегт шатр наачахшиц
Төрэн хайлси цагла —
Дээнэс даву догшнь
Делкэд уга болна.

6

Ээмшгтэ эн кемлэ,
Эмтэ тоотын эзи,
Цасн цаһан сахлта
Цецн мөңк өвгн
Һазр эргж йовад,
Һаслңта хальмг нутгур
Алхж ишкэд харн
Алң болж зогсв.
Альк тивэс нааран
Аюл һалв ирсмб?
Хээрлт авр угаһар
Хату үүл көтлсмб?
Учр утхинь аңрхар
Уха өвгн туңһав.
Урд болсиг, бээхиг,
Угтж, иргчд болхиг,
Алдл уга меддг
Алти күнкл дегтрэн,
Өкэс гиж сууһад,
Өвдг деерэн бэрэд
Хальмгин тускар барлата
Халхсинь кишж хэлэв.
Холас зовлцта тууж
Харж умшад дегтрин
Халхсинь дараһарнь эргүлж .
Харалта өдгәһүр күргүлв.
Тодрха бичэтэг үзж,
Толһаһан үүмж зээлв.

Күцкэл уха йиртмж
Күмнд белгдг болвчн,
Элд кепр хэврһэс
Эс хаалһ заахла,
Ода деерэн, шинжлхинь,
Оли эндү һарһж,
Цагин эргид бийсэн
Цаажла харһулх бээдлтэ.
Сапа зовж өвги
Селвг өгхэр шиндв.

Шоранас тооһари оли,
Шорһлжи мет бигшисн
Хальмгудын дүр, уха
Харж шүүһэд шалһв.
Аштнь нерэн туурулх
Арһта оли залус,
Төрскнәннь төлэ байрлж
Түдлго насан тэхх
Баатрмуд өмнөн үзж
Байрлж Орчлцгин Эзи:
«Илэр эг таңһчин
Ирх иргч харжанав,
Эрүн цаһан седклтэ,
Эмтнэ сэ хээсн,
Эвртэ баатрин дүр
Ээлдэч дегтр гегэрүлжэнэ,
Алти дегтрин халхст
Алдршх залун нерн
Бичэгэ өмнм герлтжэнэ...
Болв... түүнэ күцх
Керг-үдлнь одачн
Кегдэд уга күлэжэнэ...
Өтрл!» — гиж йөрөһэд
Өвги неринь умшв,
Баатр биш, эгл

Бата гндг үкрч,
Баатр аштинь болхмн,
Акад күлг унж
Аашна... өөрдж йовна...
«Мөн», — гиж келэд,
Мусг өвгн инэв.

7

Ар назрт, холд,
Арви үртэ бүлд,
Дүүццлэ харһен тушу
Догши хаврин өдрэр
Бата төрж босад,
Батрад залу болла.
«Күн болх баһасн,
Күлг унһнасн» — гиж,
Келчкесн хуучн хальмг
Керсү үлгүр батлж,
Бички наснаси авн
Билг, зөргэн үзүлж,
Аав-ээжэн соцсад,
Ахиртан нөкд болад,
Айстан альвлж дөглго
Ахуч, дигтэ билэ.
Үүрмүднь чиги Батаг
Үгдэн батыг меддмн,
Келчкеснэһнь хөөн яһвчн,
Келснь һарута болвчн,
Эрки биш келсэн
Энүнэ күцэдг авъяс
Ик баһ уга,
Иткмж үндэн тоомсерлдмн.
Мек-тах уга
Мерги, шулун-шудрмг,
Бив — гиж караглдго,
Бийэсн сулхнд деерлкдго,

Цаһан саната, чикднь,
Цуг үүрмүднь дурлдмн.
Кемр шаһа наачаһад,
Кен негнь эндүрэд,
Эс гихлэ зөрц
Эвдрлттэ будга цацхла, —
Энд-тендэс үүрмүднь
Эргж Батаг хээдмн,
Зарһ һанцхи эн
Зөвшнь олж кедмн.
Бурутань, арһ уга,
Бийән шордаж һурһинэ,
Зөвтэнь, тавлл уга,
Зарһчд ханлт өргнэ.
Бас нег соньнари
Бата үүрмүдэсн йилһрдмн,
Төрхэрэ күртсн эрдмәри
Төгәлд өврмж болдмн.
Тамтр-тунтр гиж
Тулж дээвлэд ишкж,
Эрә кәлд орспасн,
Әмтә тоотла таардмн,
Адусн, аңгин кел
Аңхрсн болж медгддмн.
Эгл күүнд уга
Эн соньн эрдмиг,
Өдр болһининь тодлсн
Өөрхи Батан төрлмүд,
Өлгәд бээхднь учрсн
Өврмжтә, жигтә йовдлар,
Тәэлж, байр кеж,
Тагчгар иргчд нәәлдмн.
Теңкән уга кииттә
Тер әәмшгтә үвл
Тесж әрә даһад
Тег хаврт күрлә.

Хээртэ нарна толянд
Хальмг тег көкрлэ,
Мөлкдг, шисдг, гүүдг,
Мал, күми, цуг
Эмтэ тоот цадж
Эмдрлд ханлт өрглэ.
Эн, кинтэ тоотд,
Эцкр ээлтэ кемд,
Цесгүдэрн тег ксерж
Цевр сенр аһарарн,
Чилгр, цегэхн өдрэрн,
Чееж дүүргсн цагла,
Гентки нег өдрлэ,
Бата өлгәһэсн геедрж
Бүлән көл көдлүлв.
Эк-эцк, төрл,
Элгн-садн цугтан,
Хотн бүгдэрн гилтэ,
Хот-хол угаһар
Нурвн хонгтан Батаг,
Гүрмән эдлж, хээв.
Гентки, дөрвдгч өдртнь,
Гертән, эврәннь өлгэдән,
Геснь цадхлц, серглц,
Гем-шалтг уга,
Бата мөнд олдж
Байр, өврмж болв.

Тушу өдрлэ төрснд,
Түрх гүрм үзүлх,
Харш юми харһдгог
Хальмгуд иткдг төлэдән,
Нурвн хонгтан Бата
Гертән эс бээснг,
Аав-ээжнь, хотн,
Алцтрж дотран өврвчн,

Янж эргүлэд санвчи,
Йөрэлин таалар тээлв.
Пиртмж евэж хээрлэн
Йорни сээнд орулв.
Цецн тээлврин үнниг
Цаг цаараннь үзүлв,
Хоти, көвү шинжлж,
Холд күрх гиж,
Бичкнэснь, наадкас йнлнж,
Билгднй шидг болв.
Амулиц мөнд өсж
Арви нас күрхлэнь
Бичкн ачдан авһнь,
Батад насинь йөрэж,
Эндр өрлө һарсен
Эр туһл заала.
Өндэж дээвлэд зогсен
Өкэр бичкн адус
Өргж авад көвүнэ
Өмннь күргж тэвэд:
«Өскж мал кеһэд
Өргн теегэн дүүрг,
Лав-ээжэн, көгшрхлэнь,
Асрдг бол,» — гиж,
Туһлын төөлтө мацнад
Тулад зогсен Батаи
Бичкн альх күргж
Байрлж авһнь йөрэлэ.
Бул мет жөөлкн
Бүлэки нооста мацнад
Альхи эрэ күрхлэ —
Акад юми! — туһл
Толһаһан көвүүр эргүлж,
Тотхж, нүднүрнй хэлэв,
Халуи арзһр келэри
Халхинь долаж үүрлхэр

Хэрү сэдклднй өгэд
Ханлтан келсн болв.
Нилх туһлын келнэс
Нери уга, жигтэ,
Нег ассн юмн,
Ни-ннйглтнн толь,
Көвүнэ судцар гүүһэд,
Көлднй күрсн болв.
Байрар чеежнй дүүрэд,
Бата шнн үүрнннй
Герлтж нарид алтрсн
Гилвксн күзүһннй теврв.

Темдгтэ, тодлврт ончта
Тер өдрэс авн
Нилх бичкн туһлыг
Наадк туйлмудас йилһж,
Немр үс, увжар,
Негт дүүдэн мет,
Хулхаһар гилтэ өгэд,
Хэлэж асрдг болв.
Ах-дү бэрлдж
Андһар тэвсн мет,
Үрглжд яһвчн салшгө
Үр-ннйгүд болв.
Овр-зүсинь иргчд
Өмнэн үзж, Бата,
«Омба» гисн нер
Ончта үүртэн өгв.
Турглсн цагин жисэнд
Туһл-бүрү болад,
Бас, удлхн уга,
Бухд бүрү хүврв.
Бата чигн ормдан
Бичкн кевэрн бээлго,
Задта һаньдг наста

Залусин тоод орв.
Зуг, Батан жирхлд,
Зоогта гнхв, зөвүртэй,
Учр харһад энүгэр
Олид өврмж кевв,
Удлго хэрнь ижлдж
Оли өврдгэн уурв.
Нилхэсн үүрэн негт
Ноха мет дахдг,
Өкэр бички туһл,
Өсхлэри, бас талдан
Онц шишли бийиннь
Овр, зацта болв.
Эзнэсн талдан күүг
Эн тоод авхш.
Ташр түн деернь
Тар уга авцнь,
Туһлыг бичкиднь цуһар
Терүгэрнь наад кедми,
Омбан эзн кемр
Ондан, Омбанас талдан,
Мал адуснур өөрдж,
Марзаһад, һар күрхлэ—
Бички туһл уурлж
Бээсэн һарһад хурдлж,
Урһад уга өврэри
Угэрж түлкэд эзнэсн
Хооран өшэтэн көөж,
Хортан динлсэр байрлдми,
Хоншаран өөдэн өргж,
Холд зарлж мөөрдми.
Болв наараннь өсэд,
Бүрү болчкесн кемлэнь,
Батрсн хойр өврнь
Болдшц хатурен хөөн,

Зог болжасн Омбан
Заң зовлиц хүврв, —
Эмэлтэ мөр тер
Эзндэн эс унулв.
Бүдүрсн һуин бух
Бүгдд ээмшг болв,
Орклад оркен цаглань
Орчлиц чичрдг болв.
Нег дэкж Бата
Нээрт одхар бедрж
Эмэл мөридэн тохчкад,
Эврэн герүр орхлань —
Омба хашаһас алдрад
Орклад күлг үргэв,
Уяһан таслж мөри
Уга болж зулв.
Басл ууртан бүтж
Бата яакв гихлэри
Һартан бэржэсн маляһарь.
Һазр цокад түншв.
Буруһан медсн мет
Бух шилэн һудылһж,
Генткн, зовлицта эзэн
Һазрас өвртэн өргэд,
Өвдкэл уга һульдрулад,
Өөктэ шилэри шузтрулад,
Нурһидан күргж упулад,
Негт аризлшц зогсв.
Кезэ чиги, Бата
Кенэс болв чиги
Күн бух унж
Күлг кеснэ тускар
Соңсад уга төлэдэн
Соңжл йовдлд өврв.
«Омба, Омба, хээмнь,
Одачн генич,» — гиж

Нашурдж яндж гинэд,
Наран йовх үзгүрн
Дайлад заахла —

ормасн

Довтлад бух инсв,
Өмэрэн өкэсн залу
Өсрн гисн махлаһан
Барун һарари дарн,
Батлж бийэн наалдад,
Дегд шулуун гүүдлэс
Делсен бүшмүднн хормаһаснь
Кирд-кирд тасрад,
Кизэр инсеннь үзв.
Өтрлж Батаһас зөвэр
Өмэрэн һарад

хаалһдан

Урлда кеж дөгсн
Үрс үүрмүдиннь хэврһэр,
Теднэ мөрдинь үргэж,
Теегт туула менж
Теңгрэс шуугж унсн
Тарвжн шовун мет,
Бух күлгтэ Бата
Бухн цеглэд давхла —
Аман аңһалдж үүрмүднь
Ардаснь хэлэж үлдв.
Омбаг эдн цуһар
Овр зүсэрнь таньна.
Батаг талдан күүнлэ
Бас эндүршгонь лавта.
Тагчг зогсжаһад тедн
Таш хаһрад инэлдв,
«Бух күлгт» — гнж
Бууршго нер өгв.
Наадад тингж өгсн
Нернь мөцкд шингрь,

Бухарн тер өдрэс
Бата күлг кев.
Тацһчин аһуд бээх
То уга адунд,
Хол, өөрхи һазрт,
Хурдари эн күлглэ
Теццж урланд метклдж
Тесхнь лавта уга.
Тегэд чиги, Бата,
Талдан күлг бийдэн,
Ке, үзлтэчи болг,
Керглж хээси уга.

Хальмг тацһчиннь захар
Холд салу нүүсн
Хотнур ода шинки,
Хаана ширэ булалдси
Хойр ах-дүүһин
Хооридк бэрлдэнэ туск
Харалта зэцг күрв.
Хаана орм ээлжэси
Хати Эвлэ геедрси
Һундлта зэцг бас
Гер болһнар тарв.

Туужин келвр ссцсж
Түүнэс сурһмж авси,
Түрү-зүдү үзж
Түцшүр дамшлтта болси,
Хол, өөрхи ээлин
Хотна тоомсрта өвгд;
Кеер, малын ард
Кесг уха ухалси,
Ивтр хурц хэлэцтэ
Идр наста залус;
Жирһлин адрута хаалһин

Жисэнэ зах бэрж
Зер-зевд күрсн
Зөргтэ оли баһчуд, —
Холас ирсн зэнгс,
Хоорндан хүүв кеж,
Зөв, буруһинь йилһж
Зөвшэлхэр дуһру күцэв.
Олна сэ хэсэн
Оцһи Эвлэ хатн
Эс олдж гисиг
Энд оларн цуһлрсн
Эгл улс бурушав.
Эврэн ширэд суухар
Эвдрл учрасн сөөчүд,
Хээж Эвлэг олад
Хэрү залрулхин орчд,
Таһчан ноолдад эдн
Токаржана гиж ашлв.

Түрүн жирһлдэн олна
Төрт орлицжах Бата,
Эвлэ хатныг эврэн
Эрки биш олж
Ширэднь хэрү суулһх
Шиндвр лавлж авв.

Олна уха сонсж,
Онц бийһилэһэн дүңцүлж,
Бодлж, дигинь һарһхар,
Бухан күлглж, Бата,
Тагчгар селвгэн өгдг,
Теегэн темцэд һарв.

Хо бүрүл тасрал,
Харһурсн кемлэ, холд,
Гентки, эжго көдэд,
Герл цээж үзгдв.

Бух күлгэн түүнүр
Бата залж шулудуль.

Өвдг деерэн цагин
Өмнк, хөөтк ээлддг,
Лльд юн болхинь
Алдл уга келдг,
Эврмжтэ дегтрэн бэрсн
Өвг үзэд байрлв.
«Эн нанд, ода,
Эндү уга цецн
Селвгэн өгх», — гиж
Санад, ицж өөрдв.

8

Цагин бээдл меддг
Цецн хурц ухага,
Күмнн авъяснн арн
Күццнь гилтэ анхрсн,
Олыг шорданав гиж
Ода гүрмлэ харһсн,
Эвлэ хатн эндр
Эркш хаана дүр,
Ээмшгтэ һалар ассн
Алг хойр нүд
Эврәннь нүдэр үзж
Эрчмтэ уха ухалв.

Хан күүнэ бэрцэр
Хэлэцэсн,
цаажас сүрдж,
Урвж,
эднэ үлмэд,
Ут наслснд орхинь,
Нерэн һутал уга

Нэг мөслж эмнэсн
Салсн деер гнж
Санад шндвр авб.

Эн баахн күүкиг
Эврэнэн кеж авхар,
Сэн дурарн нутган
Сольж орж өгдгэр,
Эвлэнүр Эркш эндр
Ээлтэнэр хэлэхэр седлэ,
Өлн чонын нүднэ
Өцгинь талдан, жөөлн,
Хурһан долаж эцкрлсн
Хөөнэ нүднэ герлэр
Сольж,

гени күүкнэ
Серл авлхар шндлэ.
Иин хсйр

эс

Ирлцен солио хэлэц,
Оһтһу һазр хойршиц
Ондан болсн төлэдэн,
Эндр, энд, эн
Эркш Эвлэ хойрин
Нүднэс ниссн тольмуд
Нүүрцэд мөрглдэд одхла, —
Хэврһэс эс харгдсн
Хар цэкллһн шилвкв,
Талданд эс соңсгдсн
Тачкиһн лу күржңив.

Эркш, кемр Эвлэ,
Эгл күүки биш,
Хальмг ори-нутгин
Хати бээһиг медхлэ—

Кен медхв, ямр
Күр кех бээсншь.
Болв, ода ус
Балһси мет, күүки,
Хан зэрлг болж
Хээрэн үзүлэ бээтл,
Ээлтэ бүлэки хэлэц
Эс белглен төлэднь,
Килцхтж, киен седклэн
Киитэр Эркш сольв,
«Мини сээг холхла —
Мууг таастха!» — гив.

Өргэн ар үзгт
Өндр чолун уулын
Өдрин герл ордго
Онһасн хар уурхад,
Һаслицта зовлицгас сүрдж
Һазр элкдж унад,
Ээж-ааван дуудал,
Эркш хаана хээр
Эрэд Эвлэ чишктл —
«Тамни нүкинд көгшртлэн
Тесж суутха!» — гиж,
Һазр девсж хан
Һалзурж цээлзэд хээкрв.
Өөрнь зогссн элчирнь
Өтрлж закахинь күцэв.

Эврәннь путгтан кенигчи
Эс иткдг хан,
Хэврһэс бийдэн шүү ж
Харул бэрдг билэ.
Сө-өдр уга
Серүү серглиц зогсж,
Аньгддго нүди мет

Алдлго эргнд хардг
Дөрвн үзгин ка
Догшн манул цергэн
Хэврһд бээх нутгин
Хаанас нээмэдлдг билэ.
Алвтасн жил болһн
Арви мицһн залу
Өрк-бүлэснь салһж
Өгэд тооцдг билэ.

Чееждән хээр уга
Чолун зүрктә харулта
Күрисн хад хашаһур
Күүкиг элчнр күргцхэв,
Күдр күнд үүд
Күчлж түлкәд орцхав.

Хаалһдан болһаж Эвлә
Харж эргнд шинжлв.
Холас нөкд угаһар,
Хальмган, эн насндан,
Хәрж прәд дәкнәс
Хархнь хә болв.

Түрүнк үүднәннь ца
Түлклдж, чичлдж, дарцж,
Һаран өмәрән татад
Һазаһас хотын авъятыг
Күләж энд зогссн,
Күн, күн бишнь,
Экн түрүн хэләцд
Эс медгдсн шулмс,
Мөлксн моһан ишкрлһәр,
Мәэлсн минснн дууһар,
Эцн нооста һаран

Эвлэ талагшан кеһэд,
Эркш хаана хату
Элчнрэс күүкиг сурв,
«Ас, ас!» — гилдж,
Амнасн шүлсэн хоожулж,
Хамтхасн уга нүцкн
Харлсн ацин бээдлтэ
Хатмл ээрстэ хариннь
Хурһд сарсалһж шуугв.

Шүрүлкж аратныг тачкнуулж
Шууга таслж, элчнр,
Шулмсин эмтин ахинь
Шулуһар нааран дуудулв.
Харулд энд бээх
Харһнжах олн шулмс
Хооран невчк цухрж,
Хэлэцэн Эвлэхэс авлго,
Хумхарсн ноһа үмтэж
Хахн-цахн жажлна.
Шүдэн хурцлж, зэрмнь,
Шүүрэд чолу кемлнэ.
Хад хашан цаад,
Хумха уулын белд,
Харанд эрэ бэргдсн
Харлсн нүкнэ амнас
Ах шулм нертэнь
Адһж мөлкэд һарв,
Ардаснь бас дахад,
Арвн хойр арслн,
Шинжүрэр батар келкэтэ
Ширвлзэд һарад ирв.
Аман ацһалһж, акрмдад,
Аһарар оошкан дүүргэд,
Арвн хойр бүдүн
Арслн күркрэд оркхлань —

Харулын шулмс һазрла
Хавтаһад наалдад одцхав.
Ах шулм цолта
Арвс маңһс аашна.
Барун һартан бәрси
Балтаснь очн өсрнө.
Зууньрж шинжүр атхси
Зүн һариннь салаһас
Чинхлзси, төмрәс һарси,
Чиг нарид гилвкнө.
Ах шулм зууран
Арһул, медмжән угаһар,
Һартк шинжүрән сулдххла —
Һәрэдэд арслцгуд хэврәһәс
Шус гиж шүүрэд,
Шулмсиг нежәдәр зальгна.
Эркш хаана элчнр
Эзнәннь догши зака
Ах шулмд күццднь
Алдг угаһар күргв,
Цусарн һаран тәвси
Цаасинь бийләһән авад,
Эн муульта һазрт
Эвләг менд үлдәв.

Арслцгудан баглад зогсаж
Ах шулм, ода,
Негт бүдүн һартан
Нимгн күүрг шил
Бәржәх мет, Эвләг
Болһаж һазрас өргж
Арслцгудын нурһи деср
Арһулхнар эвлж тәвәд,
Хәрү хадын ууркаһур,
Харцһуһур мөлкәд орв.

Зуг
негт уул
Зааград,
ораһан буулһад,
Көндөг секси мет,
Көк теңгр цеңкртэд,
Кинтэ тоотыг үрглжд
Кинж харад оошадг
Нарна герл, гентки,
Нааран орсиг үзэд,
Өврж
ах шулм
Өвдглж ормдан унв,
Йиртмж үзэд уга
Йовдл харһсиг аңхрв.

Болв,
уул урд
Бээси кевэри зогса,
Орань чиги түүнэ
Ормдан урдкарн бээһэ.
Харцһу уурхан көндөг
Хатн Эвлэ герлткв,
Зүркнэсь солһһтрж асхрси
Заль энд цээв.
Бээжәһэд, ах шулм
Бас түүг медв.
Энүнэ харх күүки
Эгл бишинь медв.
Иим йовдлла невчк
Ижлдсәннһ хөөн харулч:
«Талдан тивэс бууси
Таңсг бурхи, итктн,
Таниг энд кенчи
Төрүц өөлүлхи уга.

Зуг, ода нанд
Зервк орсн уха
Келх зөвшэл танас
Күлэжэнэв?» — гиж сурв.
«Зөвим аввт,» — гиж
Зэрлг хатн хээрлв.
«Өдрин герлд, мининһэр,
Өндр Эркш хан
Кешити медлго эн
Көндөһүр орулсн бээдлтэ.
Кемр зөв гихлэти
Кешити цээлһж Эзид
Күргнэв,» — гиж эн
Күндлсн дууһар сурв.
Ах түшмлд хатн
Ахрар хэрү өгв:
«Энд үзсн хамган
Эркшт бичэ келти.
Цаараннь юн болхиг
Цагт даалһти», — гив.
«Тана дурн», — болж
Тагчгрж ах шулм
Һанцхараннь Эвлэг үлдэж
Һазаран эврэн һарв.

9

Бухан бийүрнь эргүлсн
Батаг Орчлцгини Эзи
Дегтринни алтн халхд
Дегд сээнэр үзж,
Ажг уга таньж
Амрад, байрлад одг.

Өлгэтэ бээхднь өвгн
Өкэр бичкн көвүг,

Өнр бүл оларн
Өрүнэ хотан уужатлинь,
Өркэрнь орж ирэд,
Өлгәһэснь өргж авла.
Ааһан үлэж сорсн
Аав-ээжинь, бас
Авһ, бичкн наһцхинь,
Әмтә тоотынь, нам
Һулмтын өөр кевтсн
Һәргтә Баср нохаг,
Аральжи, батхн күртлинь,
Агчмд сидлһәр унтулж,
Һартан бичкн көвүтә
Һазаран өвгн һарла.
Һурви хонгтан көвүнд
Һазр ус үзүллә.
Йиртмжин сәәхн, өлзәтә
Йоснг,
 үг угаһар,
Үлгүр болм сонын
Үзлмүд хэләцднь делглә.
Қаңкиж шиңшвр таалсн
Қамбин сәәхн үнриг,
Олн зүсн цецгин
Онц-онцининь үнрлә
Нинлүлж, нәэрүлж семрәд
Нег-негинләнһ прлцүлж,
Өрүни нар угтж
Өндәсн ноһани чиг
Альхн деерән хураж,
Алти нарна толяр
Айтаһар дулалж көвүнә
Амиднь күргәд оркхла —
Аакнинь үснәс десрәр
Амтынһ таасж уула.
Кели уга болвчи —

Кинтэ тоотыг цугтнь
Алти уургари асрсн
Алдр Эк — Назриг
Анхрж Бата тодлла.
Хачрнь минчиж улаһад,
Хэлэцнь байрар герлтлэ.

Жигтэ эн йовдлыг
Жилмүдин туршт эмтн
Өөрхн хол уга,
Өврдгэн уурлго санла.

Олн жилин хөөн,
Орчлицгин Эзи Өвги
Ода эн саамд,
Оньган өгэд, ээлдэч,
Сидлһтэ дегтрэн умшад,
Седклэн төвкнүлж таньв.
Хальмг улснн, көөркснн,
Халта аюлта цаг
Чилгчдэн күрэд цаараннь
Чилгр кем харгдв.

Бата өөрдж ирэд
Бухасн өсрэд буув,
Урдкснн кезэнэ үүдэсн
Ухата, хольшг йосар,
Толһаһан өкэлһж сөгдэд,
Тоомсрлж мендинь сурв;
Талын күүһинь аңхрж,
Тааһад: «Альдасв?» — гнж,
Дотран тагчгар сани:
«Дөң, нөкд, танд,
Аав, кергтэ болхла,

Агчмд күцэнэв», — болж,
Бата хэрин гинчд
Бийиннь седклэн үзүлв.
Ил, цаһан санатаһан,
Ирсн өвгнд медүлв,
Хэрүднь гинч бас
Ханлтын үгэн тальвв,
Көвүнэ нас йөрөж,
Кенэ, альдасинь сурв.

Бата хальмг улсин
Бээдл-жирһлин боли
Зеткрин аюлар учрсн
Зовлицгин тускар келж,
Эрки биш эврэннь
Эвлэ хатнан сулдхж,
Төрскндэн дэкиэс эв,
Төвкнү тогтах санаһан
Иткж, нуулго һарһад,
Ицж, селвг күлэв.
Седклинь өвгн магтж
Саналдж тагчг болв.
Удан ду һарлго
Уха гүүлгж суувв.

Дүүрн төгрг сар
Дүңгэж теңгрт мандлна,
Түүж тоолж болшго
Түмн сай одд
Ценкр цегэхн теңгрт
Цавдад наалдулчкскн мет,
Гилвкж, мандлж, асад,
Герлтж оһтһу кеерүлнэ.
Сөөһин аглһ тег
Соньн жигтэ сидлһтэ,
Серүһэри чesж сергэж

Седклд урмд өгнэ.
Күмни авц-бэрц
Күццднй йилһж хэлэсн,
Күңкл ухана арһ
Күрхин кемжэ шинжлж,
Олна кишг делдсн
Орчлцгнн Эзн Өвгн, —
Буульмжта, өргмжтэ санаһан
Буру хэндлго, Бата,
Залу насан хармнлго,
Зөрж күцэхиг— иткв.
Болв, өмнй ямр
Боомтг, ик харш
Бээхиг ода эн
Баахн залу медхш.
Өвгн Бата талагшан
Өөрдж сууһад нүднүрнь
Шилтж хэлэхэд, арһул:
«Шиндврчн — залу күүнэ.
«Залу күн — зөрсн талан,
Залн модн — зацһсн талан»,
Зуг
 һанцхн шиндврэр
Зөрсэн күцэдг болхла, —
Эс күцэгдсн шиндвр
Эндрт бээшго билэ.
Сананчн чини үндэн
Сэн, болв түүг
Күцэхин төлэ,
 мед,
Күчр күнд харш
Күриж зогсжана», — гиж,
Көгшэ Батад келв.
Санаһинь медснд ханад
Саналдж һашутаһар Бата:

«Хурдари — эдл уга,
Холыг өөрхн кедг,
Хаалһднь көндлн босад
Харш үүдэсн цагла,
Хойр болд өврэри ·
Хадыг бу цокх
Бух күлгм хаалһд
Белн, энд зогсжана.
Зуг, лувц, арм,
Зер-зев уга,
Баав, аав, наһцхин,
Балт, адрһн хамгиг
Бэрж үзхинь — теднь
Бул мет гингн.
Кергт орлцл уга
Кесг цагтан кевтсндэн
Цаасн мет нимгрж
Цагас элсм, яһсм,
Бички күүкл наадхд —
Байр. Зуг йосн
Бэрлдэнд. Хэлэһит,» — гиж,
Бата бүсэсн сөцглж
Бул мет гингн
Балтан өвгид бэрүлв,
Өвгн түүгинь дааж
Өргж эс чадв.
«Балтын биш — чини
Баатр уршг,» — болж,
Гөл-гөл гиж
Һундл угаһар инэж,
Балтур өвгн хэлэж
Батад ингж келв:
«Не, кукн, ода
Нартд ор һанцхи,
Алдл уга заадг
Ээлдэч дегтрэс минн,

Кинж умшад, медсн
Келвриг оньган тэвж,
Чикэн өгч соцсад,
Чимк юм алдлго,
Тодлвриннь уутд дүрэд
Товчлж толһадан хадһл.
Олнд насан нерэдснэс.
Ончта заян уга.
Тацһчиннь төлө, чи,
Тамас ээшгов гивч.
Бух күлгэн тохж,
Балтан батар атхж,
Хортн чидлтэ гиж
Хэрү цухршгоч. Зуг,
Төвсн чинн төриг
Тээлж күцэхин төлө,
Зесн сөөнэринь кесн
Зер-зевэс ахлдг
Бас нөг чидл
Бээдгиг, хээмнь, мед.
Ода минн заах
Ор һанцхи үзгүр,
Бэрэнд Эвлэ хати
Бээх нутгур өөрдхлэри,
Церд метэр цээж
Цаһасн уул үзхч —
Холас өөрдэд ирхлэри
Хумха күүнэ яси,
Оһтрһуд күрм дүцгөлһөр,
Овалата бээсиг медхч.
Һоларчи кинти урсад
Һарчи балтын бэрдг
Альһиасчн цусн дусл
Атхж араһан зуухч.
Болв цаараннь давхлачи
Бух күлгчи, гентки,

Бахи мет ормдан
Булгдси мет зогсх,
Күүнэ дууһар чамд:
«Күрин үнр һарчана —
Хамрим бөглич», — гиж,
Хээлси дууһар келх.
Уулын наадк һолас
Уси биш,

күмни

Улан цуснас өөдөн
Утаншц оошкрж өөдлси
Уурин үнр бух
Үирчлж авр сурх.
Энд үзси хамгчи
Энлж бэрэнд бээх
Эврәннь улсан сулдххар,
Эрлгт сүмсән хулдси
Эркш хаана нутгур:
«Асхрхла— ааһ цуси,
Эгрхлә— нээми чимги!
Ээшгов!» — гиж дэврэд
Эгрсн залусни үлдл
Адгнь чамас дутшго
Алдр, зөргтө бээсми.
Балтан чаңһар атхж,
Бэрлдэнд жирһлән тэкж,
Баатр нерән үлдэсми.
Тегэд ода чи
Тедиэ ардас йовал,
Дүүрц улан һолд
Дусал цусарн немснэс,
Эинлһтө яси уулд
Эврәннь ясан тэвснэс
Олд туста ямр
Олз олдх гижәнэч
Элвг седклин селвгэр

Эврэннь Төрскидэн чи
Эв-төвкнү тогтах
Элдү сэн шиндвр
Авсндчи, соңс, Бата,
Алти ном зарлжана:
Эвдрлэр кен чиги
Эв босхж чадшго.

Үрглжд
 сетрә
 эмдрл

Үклэр
 үүдэж
 болшго!

Тодлж эн үнниг
Толһадан оньдин бэр,
Талдан уха келсннь
Төрүц бичэ итк!

Эндэс герүрн хэрэд
Экиннь көлд мөргж
Ачарн

 эмдрллэ эдл
Алдр хээр сур.
Эврэннь үсэн хураж
 Ээжчи чигэ кеж
 Бортхта эрк хаалһдчи
 Бел кеһэд оркг.
Хурсн, шүүрмг бозаснь
Хураж даалың дүүргг.
Үсэрн һуйр элдэд,
Уут хорха боорци —
Хол, күнд, чини
Хаалһд хоршаж белдг.
Эн хамг угаһар
Эвлә хатныг чи,

Гүрмтэ зовлицта бэрэнэс
Гетлнж төрүц чадшгоч.

Эркш хаана нутгур
Эврэн чамаг күлгчи
Торлго, нисэд гилтэ,
Төөрлго шуд күргх.

Хатн дотрнь бээх
Хад тамни үүд
Болд бат өврэри
Бух цумлад орх.

Харулд бээх оли
Харһнжах шулмет, чи,
Шулуһар даальцгасн атхж
Шүүрмг тараһад цац,
Теди тарад хайсичи
Түүхлэнь —
цааран ор.

Уурта ах шулмд
Уутта боорцг белгл,
Бортхта эркэн секж
Бэрүлэд сөгдн мөрг.
Бурхна бийнь өглһнд
Бас гекдгиг мед.
«Эмтэхи ундв!» — гиж
Ах шулм марзаж,
Амидан бортх күргж
Амси,
наалдад одхлань —

Арднь зогсжасн оли
Арслцгудт аадмг хай.
Хальмг келэр хатныг
Хээкрэд дуудхлачи
тер

Харада шовунд хуврэд .
Халяд нисэд ирх,
Өтрлж бийнь шурһад
Өвртчн орад бүгдх.
Цаараннь юн болхинь
«Цаг медх» — гиж
Цени дегтрт бээхинь
Цугтнь чамд һарһв.
Ода йов,» — гиж өвги
Онъган өгэд соцсен
Батаи хаалһинь йөрөж
Босад... уга болв!
Экдэн, хэрж ирэд,
Эн кевәрнь цугтнь
Бээсәрнь, юм нуулго,
Бата һарһад келв.
«Орчлцгин Эзн өвги
Оошаж келси хамгиг
Күцэж эс тевчхлэ,
Килци», — гиж ээжнь,
Суулһд тер өрүнэс
Сааж үсэн хоршав.
Келси хамгинь удлио
Күцэж бел кев.

Хаалһд һарси Батаг
Хотн бүгдәри үдшэв,
Күлг бух ормаси
Күгдлж һәрэдэд нисв.
«Бичэ киис!» — гиж,
Батлулж эзэн суулһж,
Бээсэн һарһад уралаи
Бух гүжрж шунв.
Өдр сө уга
Өмэрэн алт-тавлһарн
Долан уул давад,

Давста дала һатлад,
Эң зах уга
Элстә хәкр көдә,
Өндр, нигт, шуугси
Ө-шуһу мод,
Ардан үлдәж Бата
Адһж,
 доладгч хонгт,
Цәәж холд өндәси
Цаһан уул харв,
Хаһад-цаһад Омба:
«Хамрим бөгл!» — гиж,
Шүрүһән невчк баһрулж,
Шуукрж, эздән келв.
Утан мет нигт
Ур һарснь үзгдв,
Удлго мел дарунь
Уласн усн дольгарв.
Үол деегүр бух
Һәрәдәд цань тусн,
Хорта догши хаана
Харалта алвтд орв.

Эркш хаана улс
Энд-тепдәс шоваж,
Бух соньн күлгтә
Батад сана зовж:
«Хәэрн көвүн, көөрк,
Хәрү эргүл!» — гиж,
Харм төрж сөргәд,
Хәәкрж уульлдад үлдв.
Ах шулм түүг
Алад, цусинь турглулж,
Улан һолд орулж,
Уулд ясинь хайхиг,
Адгнь теднәс медж

Арһарн туслхар седв.
Үзгдэд уга күлгт
Үүлн тоос цоонгрулж,
Салькн, сумн биш,
Сананас хурдар аашхинь,
Өтрлж гүүлдэд, гетэчир
Өргэдэн амр таварн
Гесэн илж орндан
Гедргэн кевтсн Эркшт
Үүмж келхлэнь, хан
Үкс өсрж босв.
Геринь үүдн деерэс
Гердж өмэрэн хэлэхлэ,—
Үал наһан өдрэр
Үанцхн күн довтлсн
Эндү угаһар үзж
Эркш тачкнад инэв.
«Эврэн хот амнурнь
Элчдм иржэнэ!» — гиж,
Жөөлн орнурн эргж
Жаагулж тохняд кевтв.

Өргэн ца бээсн
Өндр уулын белд,
Хад бат үүдтэ
Хаша талагшан төвлж,
Хасн товнн сумншн,
Халучрхж Омба нисв,
Күрд гиж үүд
Күүчэд өврэри цумлж
Дотринь орад одхла —
Дегтрин ээлдсн үгэр,
Дөрвн талас оли
Дуту хөвтэ шулмс.
Дарцлдад, нег-негэн
Дарад Батаһур хурдлв,

Шүүрэд цагсн шүүрмг
Шулунар тарлдж түүвв.
Ах шулм бас
Ээлдэч дегтрин заасар,
Асхта уулын белдк
Ацһасн уурхаһас һарад,
Бортхта эрк, чичрж,
Бэрүлэд уга бээтл
Булаһад гилтэ, ховдгар
Балһж цахад зальгв.
Эн бөөдл өврж
Эврэниһ күцсн үүлэн
Бата мартн гихлэнь
Бух цеглэд өсрв:
«Аһ Эвлэ, эрсв,
Адһтн!» — гиж баатр,
Эврэ энкр келэри
Энсэд хээкрэд оркхла, —
Хальмг үг болһнднь
Хээртэ тацһч багтж,
Экэршго евэгч чидл
Эвлэн зүрк дүүргэд,
Харадад хатн хүврэд,
Харалта бэрэнэс алдрв.
Холас нисэд аашсн
Харада Бата үзн
Шулунар өврэн секхлэ —
Шус гиж адһад
Шовун живрэн хураж
Шурһад орад одв.
Шулмс түүг үзж
Шуугж жидмүдэн өргв.
Ах шулм, чочн,
Арслцгудан сулдхж тэвв.
Аман ацһалһж цусн
Ацгуд бух төгэлж,

Бульчиган хатурулж мегдэлдэд,
Батаһур һэрэдхэр белдв,
Ах шулм бийнь
Аю дүрэн авад,
Аһар ховдгар сорад,
Агчмд дсегшэн, хэврһшэн,
Дөрви талагшан дегц,
Дотрасн үлэгджэх мет,
Өсэд, өргжэд,

ээмэри

Өндр уул шөргөж
Хад дээвлүлж, шүдэн
Хэврж, өкэс гиж
Хар бавһр һариннь
Хурһд хамад тачкнулв.
Арвс нигж икдхлэри
Аһарар биш — бийэн
Кииллһн болһнарн цогцаи
Килц болн цухлар,
Килництэ му хамгин
Кииһэр дүүргэд, цардаһад,
Тер мунь үлэд,
Теслтиь тасри алдад,
Бийинь хаһли гихлэ —
Бирд адһж бэргдсиг
Шуучад, уураи һарһж,
Шулуһар иддг бээж.

Одал эди цуһар,
Омба Бата хойрас,
Үкс цээлзж дэврэд
Үлдл уга кех!

Үклэс эс хордгинь
Үзгдэд уга болдг,
Ээмшг нег халхарн —

Эмдрлд дуртан темдг.
Эргү доңтань ээмшг
Эс медж айстан
Налын тачкинсн зальд
Нэрэдэд эврэн ордг.
Зөргтэд,

тер учрас,
Зөвэн эөдэн бэрж,
Эмдрлин хорма атхсн,
Ээмшг бийдэн дарсн,
«Нерн үкхин ормд
Насн үкг!» — гиж,
Ээмшг үүдэсн экин
Эм таслснь
тоолгддг!

Дөрви таласнь аарглж
Дэврлһнд белн болсн,
Хортан үзж дотран
Хотас гивчн, Бата,
Баавиннь, айцһд нарһжаһад,
Бэрүлсн күнд балтыг
Барун хартан өргж,
Кн төрүц цокдго
Книитн хар үлдэн,
Килцхтж, зүн хартан
Базһад, зуркэн хатурулж
Бэрлдэнд белн болв,
Теч алдн алдад
Торад эрэ зогсв.
Дөш төмр һазриг
Дөрви туруһарн чавчад
Дэрвкж цацгдсн һалар
Делкэ түүмрдн алдад,
Амнаснь өрсн цогар
Арслңгудын ноос хуухлад,

Бух күлг бас
Белнэн эзнэн медүлв.

Цаараннь болхла, үүрмүд,
Цагин үүдэсн хамгнь —
Йиртмж үзэд уга
Йир соньн йовдл!
Зерлг цусч аңшч,
Зууньрад, нег-негнэнь
Бахлур авх, хойр
Баг,
 ахр агчмд,
Көндрлго дор ормдан
Көшэд эмсхж зогсв,
Дусал цус асхлго
Ду тасрж менрв!

Генткн харцһу сарулдад,
Герл асхрсн мет,
Арвс аюс оврта
Ах шулм сарсалһсн
Арвн хурһан хамж,
Альхан делгж инәһэд,
Түүнә дотрк ки
Тэвгдснэс тиниж баһрад,
Урдк бээдлән авч,
Ууран һарһж, Батад,
«Эркичи уучкад бийичи
Алад идхәр билэв,
Зуг йиртмжини үүдэсн
Зөвтә ах йос
Алхж ишкәд давдг
Арһ нанд уга!
Нарна толь мет
Нег экин үс
Амндан күргчкәд, ода

Ах-дү чамаг
Ална гидг чидл
Альдас авхв!» — гиж,
Уйдж ульһи дууһар
Уульж хээлэд сээхрж,
Өкәһэд Батан өми
Өөктә гижгән тәвб.
«Чини дурн ода:
Чавчхла — чавч!» — болв.

Батан чиги һарнь
Бас салдахад уив.
Сээхн иньгллтин герл
Седкл сарулдулж таалв.
Сүртә арелцгуд элгсж
Сүүләри нохашц шарвадв.

То уга шулмс
Талдан бээдл авч,
Ах-дү болж
Амрад, байсад теврлдв.

Жисәд, Батан өврәс,
Жигтә харада һарад,
Хальмг нутгин сээхлә
Хатн Эвләд хүврв.
Одахн өшәтн болжасн
Оли ах-дүүдән
Хээрлсн сулдхвртнь байрлад,
Ханлтан сөгдж өргв.
Эн кемлә өргәһәсн
Эркшилтә Эркш хан,
Һалзурж, һаньдһлзж, цәәлзж,
Гүүхәри нааран ирв,
Балтан өргж шуд
Батанур дәврсинь үзж

Бух өмнэснь үлэхлэ —
Бул мет нисв,
Аһарт һацхад ээрж
Арһан бархларн, эн:
«Буйн болтха намаг
Буулһти!» — гиж эрв.

Бата түүг шүүрэд
Бухин өврт суулһад,
Хаб гиж ирлсн
Хадһата үг олв:
«Ширэһэс буулһхмби?» — гиж,
Шахад сурж шүрүлкв.
«Э-э!» — гиж, ээмшж
Эркш хэрүһэн келв.
Батад зальтрсн очран
Бэрүлэд орж өгв.

Эркш ширэһэсн хольврад,
Эгл болснанинь дарунь
Өөкн махнд күртжэсн
Өөрдүлсн түүнэ нөкдирнь
Ө-һундлан санж
Өшэ көөлдхэр босв.
Аңхарх уга, араг,
Анд һарсн, армг,
Хувцан хаһрхла, ядхдан,
Халас тэвж чаддго,
Цагтан сүртэ хан
Цалдц цавалһан илдкв,
Цааж бэрсндэн эн
«Цецн» бээсэн медүлв.
Дөөглгддг сүл шулмас
Дор бацмж болв.

Урд
Эркшин гижэсн

Ухань
 күүнэ бээж,
Зэрлг болһинкнь
 элчирнь
Зааж белддг бээж.

Негт энүнэ серл
Нүцкчккен мет
 тодрха
Һэргтэнь олд харгдж
Һундлта сана орулв.
Түүкэ муңхг Эркшинг
Толһа деерэн өргж
Бидүг цецнд шиндсн
Бийсмдн ямаран? — гинүлв.
Нартын хаадудын серл
Невчкн зуурт ингэд
Нүцкчж ухаһинь шинжлэд,
Нуувчинь секж илдкэд,
Хэлэж,
 чик болхла —
Хэрү ормднь суулһж,
Буру болхла —
 ширәһэснь
Буулһхми бээж гилдв.

Эркшин алвтын улс
Эндрэс авн цуһар
Эврәннь жирһлин бээдлэн
Эргүлж талданар со.льв,
Аадм экин үс
Амндан күргснәннь хөөн
Арчлгсн Батала байсж,
Ах-дү бэрлдж.

Урд шулмст тоолгджасн
Улс,
ода хэлэхлэ,
Овр дүрэрн биш,
Ов уга седклэрн,
Оцһн цаһан санаһарн
Оцдан төрүц болв,
Урдк бээдлэсн ичж
Ухаһаһ үндэн сольв.

Эврәннь дүрэн авсн
Эвлэ хатна сээхн
Эднэ седклин көндрлһнд
Эмчин арһтань болад,
Эдгэж хогинь хораж,
Эмчлһнэ эмд хүврв.
Акад зокал!

Кемр

Анч сольгдсн хөөн —
Харжасн күмни нүднэс
Хаац унсн мет,
Олн жилэ харһуһас
Өдрин герл орснши,
Туужин олн эндү
Тодрха кевэр үзгднэ,
Кен, юн бээснь
Кецү илэр харгдна.
Хоориднь хорти цацсн
Харлһн, мууһин хог,
Худлас өссн хэлэцэрн
Хальмг эркшинһн хойр,
Негнь негэн үзхлэ,
Нүднь өвддго билэ,
Негнь негндэн өгсн
Нерн: «шулм» билэ.

Зугл бийэн тедн
Заяни күүнд тоолла.

Харлһн, мууһин хог,
Худл арчгдсн хөөн,
Хоюри эдл бээсэн
Харж медэд байрлна.

Нольшг гельг авцта
Номһр, ульһн Эвлэ,
Орлн Эркшиг динлсн
Омгта Батаг оошаж,
Олна өмн мандлсн
Очр бэрүлхэр седв,
Болв,

бүгдиг өврүлж,

Бата

тер очринь

Авл уга

хатнд

Арһулхнар иигж келв:

«Хан угта хати,

Халта эн очран

Та һартан бэрж

Таңһчан залх зөвтэт.

Эвдрл хоорнд бокраж

Эв тогтах йостат.

Хошул, дөрвд, торһуд,

Хальмг тохмта улс,

Оли му үзж

Ода таниг сонсх,

Кесг зовлңгин хөөн,

Көөркст, ухаи орх.

Зүһнар төрскн нутган

Зүркндэн цуһар бэрх,

Хөвтэ эврэннь иргчүр
Хальмг ниһһәр күрх!»

Тогтурта түңшүр үг
Тоомсрлж оли соңсв,
Хатна меекэ зүркн
Хээлж нульмс асхв.
Цаг зуурт уутърж
Цуһар тагчгрсн хөөн,
Күдр зула арнэл
Күлгиһнь цулвр өөрк
Көвүнд бэрүлж өгэд,
Көгшн, цаһан сахлта,
Өвгн олнас салж
Өмэрэн алхад һарв,
Өрчдэн альхан хавсрулж
Өкэж мөргн, келв:
«Һольшг Бата, чамас
Һарсн үг цецн.
Болв хатна чигн
Бас лавта үнн.
Эмин зүркн аюч,
Эрин толһа тоолврч,
Эн хойриг ниһлүлхлэ,
Эркн зөв үүдх!»
....«Альдас нааран эн
Алти Чееж ирсмб?
Кемб?»— гиж эмтн,
Келсн үгһнь тодлж,
Шивр-шивр гилдж,
Шимлдж нег-негнәсн
Сурж хэрү авлго
Соньн гиичүр шилтв.
Бата бас өвгнүр
Болһаж дуршад хэлэж,
Овр дүрһнь мел

Ормнад таньн алдад,
Урд үзлэв гиж,
Ухананнь уутд бээхиг,
Деерэснь йорал күртлнь
Делгж өмнэн бүрткв.

Будцтрсн цагин холд
Бүрцтж үзгдн алдад,
Хараһан өгн гнжәһэд
Хэрү унтрсн зург
Гилс гиж, агчмд,
Герлтж тодрха үзгдв:
Өгәнһ элвг һарлцсн
Өргн хальмг тег...
Аңхун тагчг сө...
Ачта Орчлцгин Эзн...:
Генткн,

 икн кезәнә,
Генн бичкн насад
Геедрсн,
 кишг белглх,
Генэртә зөөр олдсншн,
Бата Орчлцгин Эзнүр
Байрлж уралан ишкв,
Зуг өвгн хэләцәрн
Зогсаж,

 бийән таньх
Зөв өглго энүнә
Зүркинд зөвүр үүдәв.

Һанцхн Бата биш,
Һаслн, зовлцгас һарсн
Цуг әмти энд
Цецн өвг харж,
Арчлж нилхәснь өсксн
Ааван үзсн болв.
Оошаж теднүр харж

Орчлцгин Эзн тотхж,
Уудлж өвр дотрасн
Ульцтрси торһн түнгрцг
Татад, һарһж авад,
Тагчг невчк зогсжаһад:
«Эрүн шагшавдта хати,
Эм орулгч

ЭН

Седклин сапсиг күцэдг
Сиддтэ

ЭМ

нанар

Төркитн илгэсиг күцэж
Тальвжанава танд,» — гиж,
Тацсг нэрлх Эвлэд
Тоомсрлж һартнь бэрүлв.

Хати цолан мартж,
Хээртэ цецц өвгиэ—
Эгл,

төрскиэнь элчин —

Эвлэ тингж сапла —
Өвдгтнь мөргж, ханлтан
Олнд үзүлж хээллэ,
Күцэснлэнь деццм үг
Келнь эс олла.

Үүд-түүд күрглго
Үксиг хэрү амдрүлдг
Үүлн цаһан эм
Үүмж Эвлэ өргв,
Дөрви үзгүр сүзгчлж
Дөлән дүңһр сээхлэ:
«Эмдрти! Өндэти!» — гиж,
Эрә урлан көндөв,

Үүлн цаһан эм
Үзг болһнур цацв.

Күлцнгу кевәр цуһар
Күн болһн энд,
Кинһән авдган уурч,
Кезэл босцхана гиж,
Күлэж дор ормдан
Көшч ицэд зальврв.

Гентки, олна нүднд,
Герл харцһула ноолдв,
Һал цаһан өдрәр
Һал цәклсн болв,
Тецгр һазр хойр
Темтрэд дээвлэд одв.
Цаг

негт буру
Цаажин цаасн мет,
Шуурад хойр эңгрж
Шуугад күриж салв.
Үүдсн хооридк заагаснь
Үннә төлә эгрсн
Ү-түми улс
Үүдж нааран һарв,
Үрглжин тоос хувцнаси
Үлэж сажад уһан.

Яси цаһан уул
Яһснь эс бәргдв.
Тегштән көкрж шавшси
Тег ормднь үзгдв.
Улаж турглси һолын
Уснь шнигж ширгэд,
Уурнь тецгр өөдлж
Уга болж талрв.

Цагин холас өдгэлүүр
Цагаж хумхарсен ясдан
Дэжнэс мах урһаж
Дээснэс сулдж харсен,
Олна төлө насан
Омгтаһар тэвж тэкэд
Зөргэри туурмж олси
Залус дараһари зогсж,
Орчлцгин Эзи өвгнэ
Ончта күцкэл үг
Онъган өгэд соцсв,
Улцхтж келси үгн-нь
Утх ним болв:
Негхи һазр эктэ
Нартд бээх эмти
Кеси негнүри һаран
Кезэчи өргшго йоста,
Авглһн, деерлклһн уга,
Ах-дүнь лавта.
Иргини элвг жирһл
Иткж зүркини тааласи
Ах-дүүһини седкл
Алькян аюлас харсж,
Менд бээтхэ гиж
Мөцкрлт зааж йөрөв,
Цагин чилшго холд
Цаһан хаалһ мелэв.

Эвлэ, Бата,
цуг

Энд хурси таңһч
Өлзэтэ, сетрэ йөрэл
Өршэтхэ, — гиж байрлв.

Чилгч

Хэлэц негн болсн,
Хээртэ минн умшач,
Орчлнгийн Эзн өвгчэ
Олад заасн серл
Мана сананд оньдин
Мандлсн нарар герлттхэл
Олна кишгт немр
Онц негнэмдн байр
Чилгр дурни чөлөһэр
Чееж оньдин бүлэлттхэ.

НАРГ

Октябрин чидл. (Шүлг)	.	3
Дээнэ һурвн өдр. (Поэм)	.	9
Бух күлгтэ Бата. (Туул-псэм)	.	51

Давид Никигич Кугультинов

СУЩНОСТЬ ДРУЖБЫ

Стихотворение и поэмы

На калмыцком языке

Редактор Е. А. Буджалов. Художник В. С. Овшин. Художественный редактор Ф. М. Дубров. Технический редактор Л. Е. Гермашева. Корректоры Т. О. Алубкаева, М. А. Чоянова.

ИБ № 819. Сдано в набор 15.03.85. Подписано в печать 19.06.85. К 00224 Формат 70х90/32. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. печ. л. 4,68. Усл. кр.-отт. 5,41. Уч.изд.л. 6,0 Тираж 1000 экз. Заказ 692. Цена 70 коп.

Калмыцкое книжное издательство, 358000, г. Элиста, ул. Революционная, 8. Республиканская типография Государственного комитета Калмыцкой АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 358000, г. Элиста, ул. Ленина 245.

Кугультинов Д. Н.

К 866 Сущность дружбы. Стихотворение и поэмы. На калмыцком языке. — Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1985. — 126 с.

В пер: 70 к. 1000 экз.

В сборник вошло стихотворение «Сила Октября», раскрывающее значение и достижения революции в нашей стране, и также поэма «Три дня войны», где философски осмысливается битва советских войск после форсирования Днепра. Поэма-сказка о богатыре Бате посвящена извечной теме борьбы добра и зла.

К $\frac{470224000 - 014}{M 126 (03) - 85}$ 35—85

ББК 84.3 Калм.

70 коп.

ЭЛСТ
ХАЛЬМГ ДЕГТР ҺАРЬАЧ
1985